

Geschiedenis Proeflessen
Leerkracht Groep 7
Thema 3 - Opstand en een nieuw land

Argus Clou is professor in alles. Op elke vraag heeft hij wel een antwoord. Daarom vragen regeringen hem om raad en helpt hij het journaal om moeilijk dingen makkelijk te maken. Op zijn wereldreizen heeft Argus Clou namelijk veel gezien en meegemaakt. Zijn trouwe stokstaartje Jules reist steeds met hem mee. En ook zijn assistente Mista reist mee, op wie hij stiekem verliefd is. Argus Clou verzamelt alles van zijn avonturen in zijn werkkamers, waarin de kinderen gerust een kijkje kunnen nemen. En nooit vertrekt hij zonder zijn Argusscoop.

- Deze proeflessenwijzer zorgt ervoor dat u snel en gemakkelijk aan de slag kunt met de proeflessen.
- In dit pakket vindt u alles wat u nodig hebt om les te geven met thema 5, groep 4.
- Voor de groepen 3 en 4 bestaat het thema uit twee lessen. Voor de groepen 5 tot en met 8 bestaat deze uit zes lessen.

Een compacte methode met houvast

Zelf ontdekken en onderzoeken. Dat is Argus Clou Natuur en Techniek. Een unieke lesmethode die kinderen laat ontdekken. Argus Clou is professor in alles. Aan de hand van een authentieke bron daagt hij kinderen uit om nét iets verder te kijken. De kinderen ontrafelen mysteries en geheimen en onderzoeken kijkplaten. Met Argus Clou leert u ze Natuur en Techniek op een spannende manier! Argus Clou heeft een compact jaarprogramma en u heeft maar een beperkt aantal materialen nodig. Door de overzichtelijke indeling thema's is de methode heel herkenbaar.

Het jaarprogramma voor groep 3 en 4 telt tien weken per jaar. Het lesprogramma in groep 5 tot en met telt dertig weken per jaar één les. Hiermee behaalt u gegarandeerd alle kerndoelen. Elk jaar is opgebouwd uit vijf thema's.

Vaste opbouw per thema

Alle thema's zijn op dezelfde herkenbare manier opgebouwd.

De opbouw in groep 3 en 4 is als volgt:

Groep 3 en 4

Thema	Opbouw
Les 1	Basisles: stof + verwerking
Les 2	Basisles: stof + verwerking

De groepen 5 tot en met 8 hebben eveneens een vaste opbouw per thema. In de volgorde van de lessen zit een ritme dat het thema aantrekkelijk houdt:

Groep 5 tot en met 8

Thema	Opbouw
Les 1	Basisles: stof + verwerking
Les 2	Basisles: stof + verwerking
Les 3	Basisles: mysterie oplossen (u kiest stijl/route)
Les 4	Basisles: stof + verwerking
Les 5	Herhalingsles aan de hand van een kijkplaat (u kiest stijl/route)
Les 6	Toets en afsluitend spel (spel is optioneel)

Toets en afsluitend spel

In les 6 neemt u de toets af, gebaseerd op de samenvatting. De digibordsoftware heeft een interactief spel na elk thema om het thema op een leuke manier af te sluiten.

Lesdoelverankering in Argus Clou Geschiedenis

In Argus Clou Geschiedenis gaan we in elke jaargroep verder in op de kerndoelen voor het vak. In dit voorbeeld behandelen we kerndoel 53.

Voorbeeld kerndoel 53

De leerling leert over de kenmerkende aspecten van de tijdvakken “de tijd van ontdekkers en hervormers” en “de tijd van regenten en vorsten”.

Kerndoel 53 in groep 5

In thema 3 van groep 5 is van dit kerndoel en van het canonvenster ‘De Beemster’ het volgende lesdoel afgeleid:

- De leerling kan uitleggen dat met behulp van een watermolen een plas water drooggelegd kan worden.

In het voorbeeld hierna tonen we aan hoe dit lesdoel in Argus Clou Geschiedenis verankerd is. Voor andere lesdoelen gebeurt dat op een vergelijkbare manier.

Voorkennis activeren

De authentieke bron bij ieder thema prikkelt de kinderen om alvast stil te staan bij de lesstof van het thema. Voorkennis wordt geactiveerd.

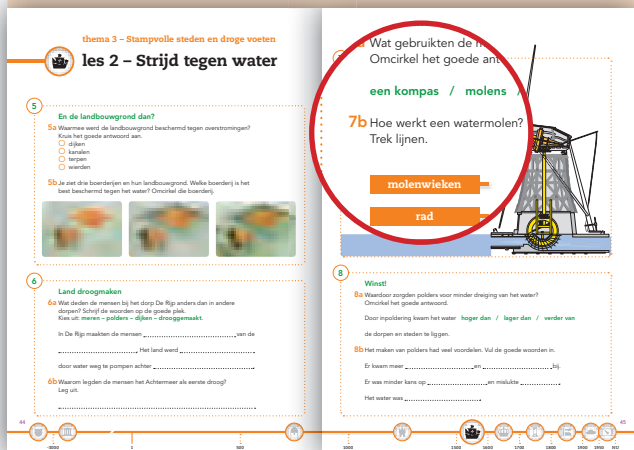
- De authentieke bron van thema 3 vertelt het verhaal van het dorp de Rijk dat telkens bij storm groot gevaar liep door het woeste water. Er wordt een aanloop genomen naar de oplossing van de dreiging: het droogleggen van de meren met behulp van molens.

Kennis opbouwen

De ontdekvraag aan het begin van elke les zet de kinderen aan tot nadenken over de lesstof. Elk lesblok behandelt een of meer lesdoelen.

- In lesblok 7 wordt aan de hand van de werking van een watermolen uitgelegd hoe een plas water drooggelegd wordt.

Kennis verwerken

De opdrachtblokjes in het werkboek zien er net zo uit als de lesblokjes in het lesboek. Hierdoor zien de kinderen direct welke opdracht bij welke lesstof hoort.

- In opdrachtblok 7 wordt de kennis van lesblok 7 door de kinderen verwerkt. De kinderen geven aan waarmee stukken land worden drooggelegd en benoemen de verschillende onderdelen van een watermolen.

Les afsluiten

Elke les sluit af met een blokje 'Om te onthouden'. Aan de hand van de getoonde begrippen en het reflecteren op de ontdekvraag behandelt u met de kinderen opnieuw de lesdoelen.

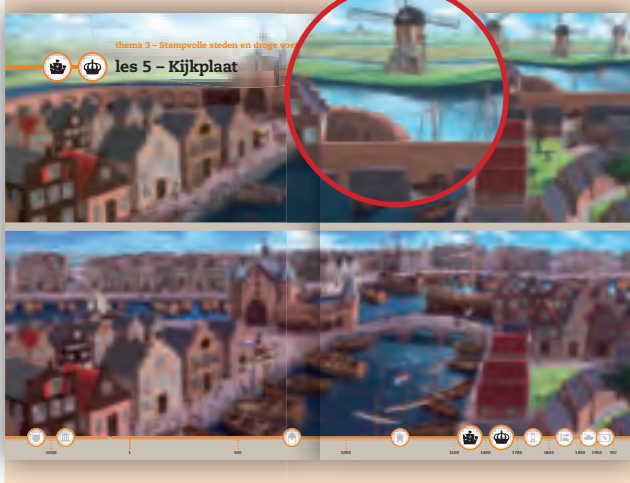
- * In deze 'Om te onthouden' is het begrip 'watermolen' opnieuw vermeld.

Herhalen met de kijkplaat

Elk thema sluit u met de kinderen af met de kijkplaat. De kijkplaat beslaat twee tijdvakken. Kinderen herontdekken de lesdoelen uit het thema. Ze doen dit aan de hand van verwerkingsopdrachten of het uitvoeren van een doe-opdracht. De opdrachten staan in het werkboek.

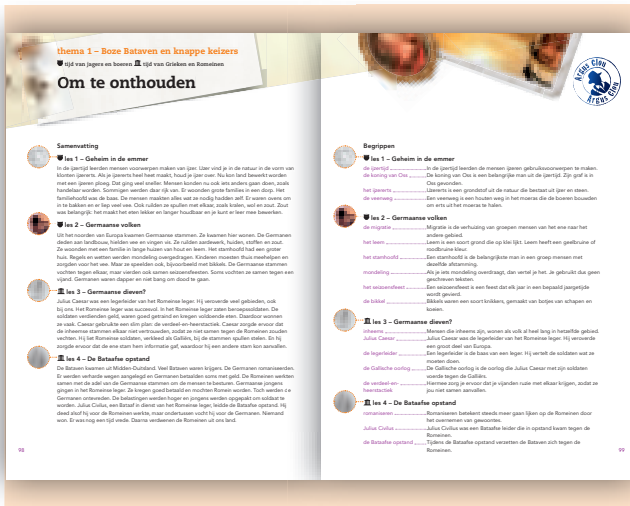
- * De kinderen zien op de kijkplaat de molens aan het werk. In het werkboek worden de verschillende onderdelen van een watermolen opnieuw bevraagd.

Voorbereiden op de toets

Het thema wordt samengevat in twee bladzijden achterin elk lesboek. Hierin staat per les een samenvatting. Ook wordt de betekenis van de begrippen beschreven. 'Om te onthouden' is ook als kopieerblad in de handleiding beschikbaar.

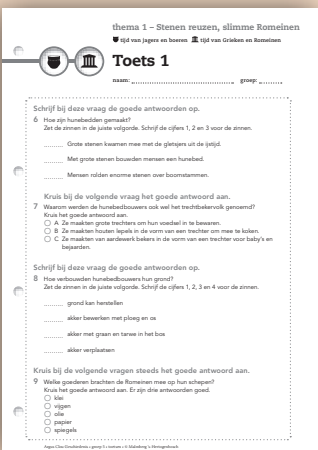
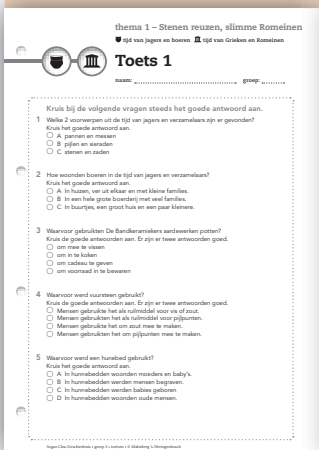
- * In de samenvatting van les 2 wordt de functie van de watermolen opnieuw beschreven. De betekenis van het begrip watermolen wordt hier gegeven.

Toets

De toets bevraagt alleen die lesdoelen die in de samenvatting zijn behandeld.

- * Het toetsdoel van vraag 7 is: De leerling kan beschrijven hoe een meer drooggelegd kan worden.

GESCHIEDENIS

GROEP **7** THEMAHANDLEIDING
THEMA 3

LESDOELEN

De kinderen kunnen:

- de drie belangrijkste figuren met hun functie noemen uit het begin van de 80-jarige oorlog.
- uitleggen hoe Nederland in de tijd van Willem van Oranje eruit zag.
- uitleggen welke taak Willem van Oranje aan het hof van de Spaanse koning had.
- twee redenen noemen waarom Willem van Oranje ervoor kiest om de strijd aan te gaan met Spanje, de toenmalige machthebber van Nederland.
- het uitbreken van de Beeldenstorm verklaren als gevolg van de vervolgingen van protestanten en het verhogen van de belastingen.

DOELWOORDEN

- Karel V
- het gewest
- Filips II
- Willem van Oranje
- de stadhouder
- de protestant
- de Beeldenstorm
- de ketter
- de katholiek

MATERIALEN

Geen.

VOORBEREIDING

Geen.

STAP Introduceren

1 Lees de ontdekvraag voor.

Bekijk de strip over Willem van Oranje. Laat de kinderen in tweetallen vertellen wat ze zien. Bespreek het vervolgens kort klassikaal. Benoem minimaal het beeld dat Willem afscheid moet nemen van zijn ouders en de uitdrukking op het gezicht van (jonge) Willem. Kun je je voorstellen hoe dat geweest moet zijn voor Willem? Wat zou hij gevoeld hebben?

Wijs op de afbeelding waar Filips en Willem aan het schaken zijn. Wat betekent een goede vriend voor je als je zonder je ouders ergens bent?

LESBOEK

thema 3 – Opstand en een nieuw land

👑 tijd van ontdekkers en hervormers 👑 tijd van regenten en vorsten

les 1 – Willem van Oranje

Waarom wilde Filips wraak nemen op zijn vriend Willem?

Je kunt bakker worden, of dierenarts. Je kunt minister-president worden. Maar koning of koningin? Dat lukt alleen als je lid bent van het Koninklijk Huis. Als je als prins of prinses geboren wordt, zoals prinses Amalia. Of als je trouwt met iemand van het Koninklijk Huis.

Een keizer met te veel land

In 1533 was Nederland geen zelfstandig land. We hoorden bij het keizerrijk van Karel V. Die was door huwelijkspolitiek keizer geworden van bijna heel Europa. Hij was er zelf van geschrokken, want hij was niet zo'n goede bestuurder. Daarom verdeelde hij zijn rijk in kleinere delen, gewesten. De keizer had plaatsvervangers die namens hem zo'n gewest regeerden. Die plaatsvervangers kregen dan weer hulp van de graven. Nederland bestond in die tijd uit vijftien gewesten.

Willem van Oranje

Willem was elf jaar. Zijn vader was graaf van Nassau in Duitsland. Later zou Willem dat ook worden. Willem had een neef die prins was van een piepklein gebied in Frankrijk. Het heette: Oranje. Die neef stierf. In zijn testament stond dat Willem hem moest opvolgen als prins van Oranje. En zo had de jonge Willem ineens een heel belangrijke titel gekregen.

44

-3000

1

500

Lesboek pagina 44-45

2 Vertel: In dit thema zien we dat ons land, in de tijd van Willem van Oranje, er nog lang niet zo uitzag zoals wij het nu kennen. Nederland was opgedeeld in gewesten. Door oorlog veranderde dit steeds. Maar uiteindelijk wordt Nederland dan toch één land: De Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Lees de teksten onder aan de pagina met de kinderen.

Verbreiding

Bespreek met de kinderen welke leden van het koningshuis van ons land zij kennen. Maak eventueel een eenvoudige stamboom op het bord ter verduidelijking.

Verbreiding

In de Nederlandse wet staat een hele oude regel: als een prins die koning wordt (dus een kroonprins), trouwt met een vrouw, dan wordt die vrouw koningin. Maar als een prinses die koningin zal worden, trouwt met een man, dan wordt deze man prins, maar nooit koning.

Veel van Amalia's voorouders waren koning of koningin, prins of prinses. Het begon allemaal met Willem, een jongen van elf.

Aan het hof

Alles veranderde voor Willem. Hij was nu prins. Veel hoger kon je nauwelijks worden, alleen een keizer of een koning was belangrijker. Hij woonde op kasteel Dillenburg, maar moest verhuizen naar Brussel, omdat Karel V hem daar wilde opvoeden. Zo ging hij weg bij zijn ouders en kreeg hij een hele hofhouding om zich heen. En hij leerde van alles. Talen, wapenkunde, militaire zaken, gymnastiek, paardrijden en zelfs dansen. En, hoewel hij protestants was opgevoed, moest hij katholiek worden. Zijn ouders vonden dat goed.

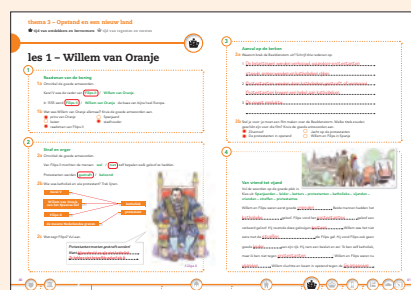
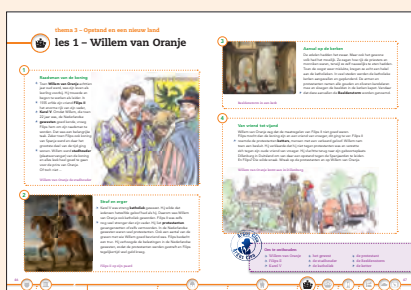
Goede vrienden?

Karel V was dol op hem en behandelde hem als zijn zoon. Maar Karel had zelf ook een zoon, Filips II. Die zou later natuurlijk de opvolger worden van zijn vader. Filips was ook een goede vriend van Willem. Karel zag de toekomst zonnig tegemoet met twee opvolgers die zulke trouwe vrienden waren. Maar dat zou heel anders lopen dan de keizer hoopte ...

Lesboek pagina 46-47

Werkboek pagina 40-41

thema 3 – Opstand en een nieuw land

les 1 – Willem van Oranje

STAP Lezen en verwerken

Verdieping

Denkvraag: *Waarom had een koning als Filips een raadsman nodig?*

[Een koning is de baas over een heel land, soms meerdere landen. Filips was de koning van Spanje, dat kon hij niet alleen. Hij had mensen nodig die hem advies gaven.]

Taalsteun

Een raadsman is een man die de koning adviseert over hoe hij zijn land moet besturen.

1

Raadsman van de koning

- * Toen **Willem van Oranje** achttien jaar oud werd, was zijn leven als leerling voorbij. Hij trouwde en begon te werken als leider. In
- * 1555 erfde zijn vriend **Filips II** het enorme rijk van zijn vader,
- * **Karel V**. Omdat Willem, die toen 22 jaar was, de Nederlandse
- * **gewesten** goed kende, vroeg Filips hem om zijn raadsman te worden. Dat was een belangrijke taak. Zeker toen Filips ook koning van Spanje werd en daar het grootste deel van de tijd ging
- * wonen. Willem werd **stadhouder** (plaatsvervanger) van de koning en alles leek heel goed te gaan voor de prins van Oranje. Of toch niet ...

Willem van Oranje de stadhouder

STAP Lezen en verwerken

Verdieping

Denkvraag: *Filips was strenger in zijn geloof dan zijn vader. Wat betekent dat?* [Filips vond het katholieke geloof zo belangrijk, dat hij de regels van het geloof precies wilde naleven. Zijn vader vond dat minder belangrijk. Filips vond ook dat anderen dat moesten doen.]

Verbreiding

Een paar verschillen tussen een katholiek en een protestant zijn: protestanten halen hun geloof helemaal uit de Bijbel, katholieken gebruiken de Bijbel ook, maar hebben ook belangrijke tradities zoals het bidden tot heiligen, de beelden van Maria (de moeder van Jezus) die belangrijk zijn voor het geloof. In de katholieke kerk werkt een priester en in de protestantse kerk werkt een dominee.

2

Straf en erger

- * Karel V was streng **katholiek** geweest. Hij wilde dat iedereen hetzelfde geloof had als hij. Daarom was Willem van Oranje ook katholiek geworden. Filips II was zelfs
- * nog veel strenger dan zijn vader. Hij liet **protestanten** gevangenzetten of zelfs vermoorden. In de Nederlandse gewesten waren veel protestanten. Ook een aantal van de graven met wie Willem goed bevriend was. Filips bedacht een truc. Hij verhoogde de belastingen in de Nederlandse gewesten, zodat de protestanten werden gestraft en Filips tegelijkertijd veel geld kreeg.

Filips II op zijn paard

46

-3000

1

500

Lesboek pagina 44-45

STAP Lezen en verwerken

Verbreiding

De mensen die meededen aan de Beeldenstorm waren allerlei soorten mensen: arm en rijk. Dat kwam omdat de mensen verschillende redenen hadden om de kerken kapot te willen maken. Er waren hele arme mensen die zagen hoe rijk de katholieken waren, er waren mensen die boos waren over de moord op de protestanten en er waren mensen die het katholieke geloof slecht vonden.

3

Beeldenstorm in een kerk

Aanval op de kerken

De edelen hadden het zwaar. Maar ook het gewone volk had het moeilijk. Ze zagen hoe rijk de priesters en monniken waren, terwijl ze zelf nauwelijks te eten hadden. Toen de oogst weer mislukte, kregen ze echt een hekel aan de katholieken. In veel steden werden de katholieke kerken aangevallen en geplunderd. De armen en protestanten namen alle gouden en zilveren kandelaren mee en sloegen de beelden in de kerken kapot. Vandaar dat deze aanvallen de **Beeldenstorm** worden genoemd.

* dat deze aanvallen de **Beeldenstorm** worden genoemd.

4

Van vriend tot vijand

Willem van Oranje zag dat de maatregelen van Filips II niet goed waren.

Filips mocht dan de koning zijn en een vriend van vroeger, dit ging te ver. Filips II noemde de protestanten **ketter**s, mensen met een verkeerd geloof. Willem nam toen een besluit. Hij verklaarde dat hij niet tegen protestanten was en verzette zich tegen zijn oude vriend van vroeger. Hij vluchtte terug naar zijn geboorteplaats Dillenburg in Duitsland om van daar een opstand tegen de Spanjaarden te leiden. En Filips? Die wilde wraak. Wraak op de protestanten en op Willem van Oranje.

Willem van Oranje komt aan in Dillenburg.

Om te onthouden

- * Willem van Oranje
- * Filips II
- * Karel V
- * het gewest
- * de stadhouder
- * de katholieke
- * de protestant
- * de Beeldenstorm
- * de ketter

1000

1500

1600

1700

1800

1900

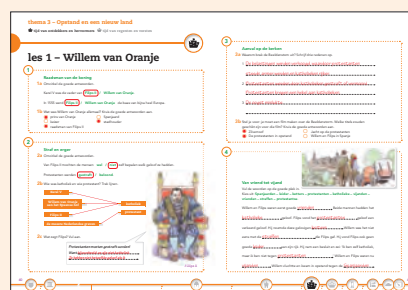
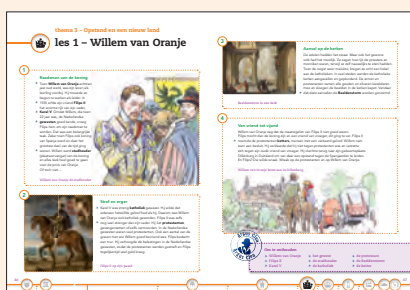
1950

47

NU

Lesboek pagina 46-47

Werkboek pagina 40-41

WERKBOEK

thema 3 – Opstand en een nieuw land

👑 tijd van ontdekkers en hervormers 👑 tijd van regenten en vorsten

les 1 – Willem van Oranje

STAP Lezen en verwerken

1

Raadsman van de koning

1a Omcirkel de goede antwoorden.

Karel V was de vader van **Filips II** / Willem van Oranje.

In 1555 werd **Filips II** / Willem van Oranje de baas van bijna heel Europa.

1b Wat was Willem van Oranje allemaal? Kruis de goede antwoorden aan.

- ☒ prins van Oranje ☐ Spanjaard
☐ keizer ☒ stadhouder
☒ raadsman van Filips II

STAP Lezen en verwerken

2

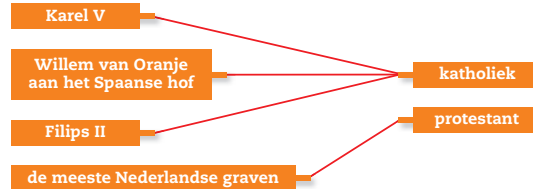
Straf en erger

2a Omcirkel de goede antwoorden.

Van Filips II mochten de mensen **wel** / **niet** zelf bepalen welk geloof ze hadden.

Protestanten werden **gestraft** / beloond.

2b Wie was katholiek en wie protestant? Trek lijnen.

2c Wat zegt Filips? Vul aan.

Protestanten moeten gestraft worden!
Want bijvoorbeeld: ze zijn niet katholiek.....
Ze hebben niet hetzelfde geloof als ik.....

Fillips II

40

-3000

1

500

Lesboek pagina 44-45

3

Aanval op de kerken

3a Waarom brak de Beeldenstorm uit? Schrijf drie redenen op.

- 1 De belastingen werden verhoogd, waardoor protestanten steeds armer werden en katholieken rijker.
- 2 Protestanten werden door katholieken gestraft of vermoord. Protestanten kregen een hekel aan katholieken.
- 3 De oogst mislukte.

3b Stel je voor: je moet een film maken over de Beeldenstorm. Welke titels zouden geschikt zijn voor die film? Kruis de goede antwoorden aan.

- ☒ Zilverroof ☐ Jacht op de protestanten
☒ De protestanten in opstand ☐ Willem en Filips in Spanje

STAP Lezen en verwerken

4

Van vriend tot vijand

Vul de woorden op de goede plek in.

Kies uit: **Spanjaarden – leider – kettters – protestanten – katholieke – vijanden – vrienden – straffen – protestantse.**

Willem en Filips waren eerst goede **vrienden**. Beide mannen hadden het **katholieke** geloof. Filips vond het **protestantse** geloof een verkeerd geloof. Hij noemde deze gelovigen **kettters**. Willem was het niet eens met de **straffen** die Filips gaf. Hij vond Filips ook geen goede **leider** van zijn rijk. Hij nam een besluit en zei: 'Ik ben zelf katholiek, maar ik ben niet tegen **protestanten**.' Willem en Filips waren nu **vijanden**. Willem vluchtte en kwam in opstand tegen de **Spanjaarden**.

STAP Lezen en verwerken

STAP Reflecteren

- 1 Herinner de kinderen aan de ontdekvraag. Weten ze nu het antwoord?
- 2 Filips II en Willem van Oranje groeiden samen op. Als kind waren ze de dikste vrienden, maar later werden ze de grootste vijanden. Hoe kon dat gebeuren? [Macht en geloof, dat was allemaal belangrijker dan een vriendschap.] Willem was al die tijd katholiek. Had jij verwacht dat hij protestant zou worden? Waarom wel of niet? [Willem had geen problemen met zijn geloof, maar hij wilde niet dat mensen met een ander geloof daarom vermoord werden. Hij wilde dat alle geloven naast elkaar konden bestaan.]

1000

1500

1600

1700

1800

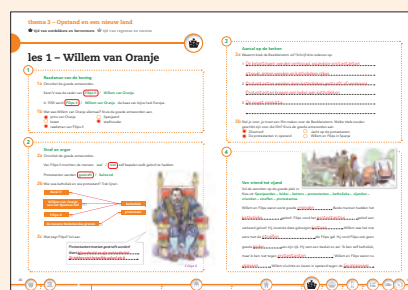
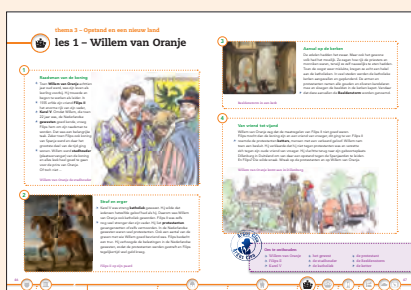
1900

1950

41

Lesboek pagina 46-47

Werkboek pagina 40-41

thema 3 – Opstand en een nieuw land

les 2 – De opstand

LESDOELEN

De kinderen kunnen:

- uitleggen met welke opdracht Filips II de hertog van Alva naar ons land stuurt.
- uitleggen wat de taak van de 'Raad van Beroerten' is.
- verklaren waarom de 'Raad van Beroerten', al snel de Bloedraad werd genoemd.
- uitleggen dat het verzet tegen de geloofsvervolgving en onderdrukking door Alva langzamerhand verandert in een vrijheidstrijd van de Nederlanden om los te komen van Spanje.
- uitleggen wie de geuzen zijn.
- de eerste overwinning van de geuzen noemen.
- uitleggen dat de Nederlanden in twee delen uiteen vielen.
- benoemen dat de protestanten de katholieken verjaagden en andersom.
- verklaren de moord op Willem van Oranje uit zijn vogelvrijverklaring.
- uitleggen waarom het zo bijzonder was dat de opstandige gewesten zich na de moord op Willem van Oranje onafhankelijk verklaarden.

DOELWOORDEN

- de hertog van Alva
- de Bloedraad
- de geuzen
- de verovering van Den Briel
- Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden

MATERIALEN

Geen.

VOORBEREIDING

Geen.

STAP Introduceren

Lees de ontdekvraag voor.
Weet je nog dat Nederland uit vijftien gewesten bestond? Wat voorspel jij als in al die gewesten zowel protestanten als katholieken wonen tijdens de vervolging van de protestanten? [Dat mensen het oneens zijn: voor en tegen Spanje. Dat kan betekenen dat de gewesten uit elkaar vallen.]

LESBOEK

thema 3 – Opstand en een nieuw land

les 2 – De Opstand

Hoe ontstond de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden?

Willem van Oranje en Filips II stonden pal tegenover elkaar. De Spaanse koning wilde dat iedereen katholiek werd. Willem vond dat iedereen mocht geloven wat hij wilde. De prins begon een opstand tegen Filips. Wie ging dit winnen?

1

Een generaal met een groot leger

Filips II vervolgde iedereen die protestant was. Om de Opstand in de Nederlandse gewesten te stoppen, stuurde hij de **hertog van Alva** deze kant op. Alva was een van zijn beste generaals, hij had al veel veldslagen gewonnen. De hertog kreeg bovendien een leger van tienduizend man mee als ondersteuning. Alva vestigde zich in Brussel. Daar liet hij direct twee belangrijke graven uit de Nederlandse gewesten bij zich komen. Hij zei dat hij met hen over de Opstand wilde spreken. Maar zodra de graven bij de hertog aankwamen, werden ze door de Spanjaarden gevangengenomen wegens verraad.

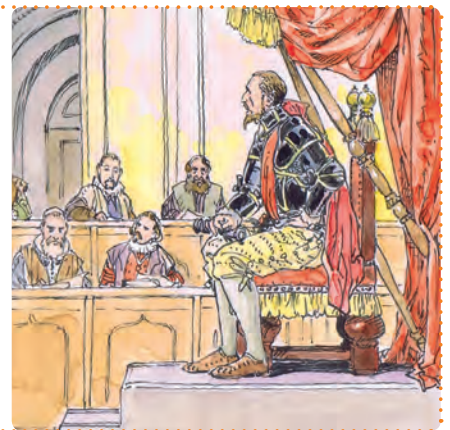
de hertog van Alva

2

Raad der Beroerten

Alva deed nog iets. Hij richtte de Raad der Beroerten op. Die raad vormde een rechtbank voor iedereen die mee had geholpen bij de Beeldenstorm. Als je voor die raad verscheen, was je al zo goed als dood. Wie toegaf dat hij protestant was, kreeg meteen de doodstraf. Wie ontkende, werd net zolang gemarteld tot hij zei dat hij protestant was. Daarom kreeg de raad al snel de naam **Bloedraad**. De raad vond dat Willem van Oranje ook schuldig was. Als ze de prins zouden vinden, zou hij direct worden opgepakt.

Alva praat met de Bloedraad.

48

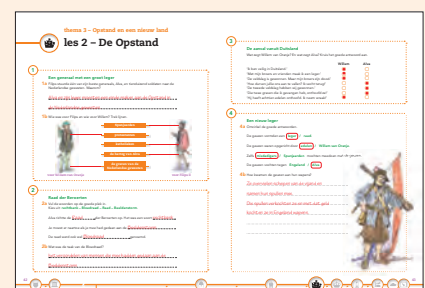
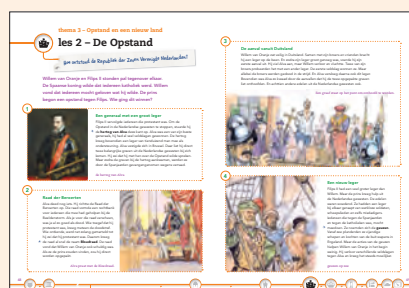
1

500

Lesboek pagina 48-49

Werkboek pagina 42-43

STAP Lezen en verwerken

Lees tekstblok 1:
De hertog van Alva.

STAP Lezen en verwerken

Lees tekstblok 2:
Raad der Beroerten.

STAP Lezen en verwerken

Verbreiding

Vertel: De twee opgepakte graven waren de graaf van Egmont en van Hoorne. Zij hadden een smeeksbrief (een hele beleefde brief) gestuurd naar Filips II om te vragen of hij alsjeblieft de protestanten met rust wilde laten.

Verbreiding

Vertel: De veldslag die de broers van Willem wonnen (maar waarbij ze zelf sneuvelden) was bij Heiligerlee, een dorp in Groningen.

STAP Lezen en verwerken

Verbreiding

Vertel: Geuzen betekent eigenlijk: bedelaars. Maar bedelaars waren ze niet. De meeste geuzen waren zeerovers, vandaar dat de aanvallen vanaf zee werden gedaan.

Verdieping

Denk vraag: Waarom werd de Raad der Beroerten ook wel Bloedraad genoemd? [Als je voor de raad verscheen, werd je gemarteld of gedood. Er kwam dus veel bloed aan te pas.]

3

De aanval vanuit Duitsland

Willem van Oranje zat veilig in Duitsland. Samen met zijn broers en vrienden bracht hij een leger op de been. En zodra zijn leger groot genoeg was, voerde hij zijn eerste aanval uit. Hij viel Alva aan, maar Willem verloor en vluchtte. Twee van zijn broers probeerden het met een ander leger. De eerste veldslag wonnen ze. Maar allebei de broers werden gedood in de strijd. En Alva versloeg daarna ook dit leger. Bovendien was Alva zo kwaad door de aanvallen dat hij de twee opgepakte graven liet onthoofden. En achttien andere edelen uit de Nederlandse gewesten ook.

Een graaf staat op het punt om onthoofd te worden.

4

Een nieuw leger

Filips II had een veel groter leger dan Willem. Maar de prins kreeg hulp uit de Nederlandse gewesten. De edelen waren woedend. Ze hadden een leger bij elkaar geraapt van werkloze soldaten, scheepslieden en zelfs misdadigers. Iedereen die tegen de Spanjaarden en tegen de katholieken was, mocht meedoen. Ze noemden zich de **geuzen**. Vanaf zee plunderden ze vijandige schepen en kochten van de buit wapens in Engeland. Maar de acties van de geuzen hielpen Willem van Oranje in het begin weinig. Hij verloor verschillende veldslagen tegen Alva en kreeg het steeds moeilijker.

geuzen op zee

1000

1500

1600

1700

1800

1900

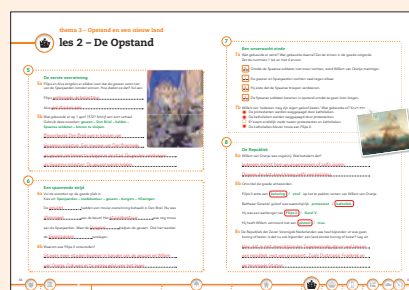
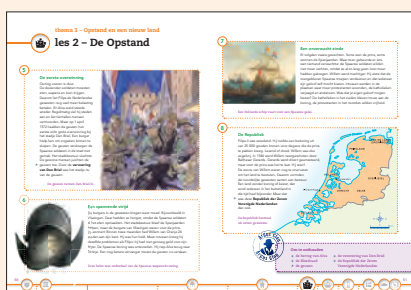
1950

49

NU

Lesboek pagina 50-51

Werkboek 44-45

thema 3 – Opstand en een nieuw land

les 2 – De Opstand

STAP Lezen en verwerken

1

Een generaal met een groot leger

1a Filips stuurde één van zijn beste generaals, Alva, en tienduizend soldaten naar de Nederlandse gewesten. Waarom?

Alva en zijn leger moesten een einde maken aan de Opstand in
de Nederlandse gewesten.....

1b Wie was voor Filips en wie voor Willem? Trek lijnen.

voor Willem van Oranje

- Spanjaarden
- protestanten
- katholieken
- de hertog van Alva
- de graven van de Nederlandse gewesten

voor Filips II

STAP Lezen en verwerken

2

Raad der Beroerten

2a Vul de woorden op de goede plek in.

Kies uit: rechtbank – Bloedraad – Raad – Beeldenstorm.

Alva richtte de Raad..... der Beroerten op. Het was een soort rechtbank.

Je moest er naartoe als je mee had gedaan aan de Beeldenstorm.....

De raad werd ook wel Bloedraad..... genoemd.

2b Wat was de taak van de Bloedraad?

het veroordelen van mensen die mee hadden gedaan aan de.....
Beeldenstorm.....

42

-3000

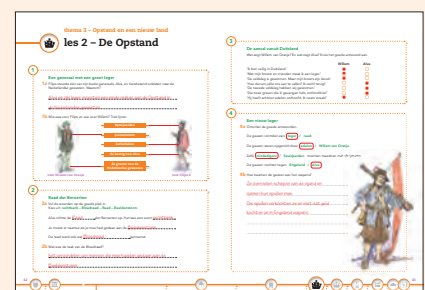
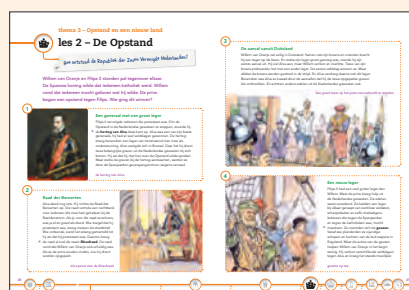
1

500

Lesboek pagina 48-49

Werkboek pagina 42-43

3

De aanval vanuit Duitsland

Wat zegt Willem van Oranje? En wat zegt Alva? Kruis het goede antwoord aan.

	Willem	Alva
'Ik ben veilig in Duitsland.'	☒	☐
'Met mijn broers en vrienden maak ik een leger.'	☒	☐
'De veldslag is gewonnen. Maar mijn broers zijn dood.'	☒	☐
'Hoe durven jullie ons aan te vallen? Ik vecht terug!'	☐	☒
'De tweede veldslag hebben wij gewonnen.'	☐	☒
'Die twee graven die ik gevangen heb, onthoofd ze!'	☐	☒
'Hij heeft achttien edelen onthoofd. Ik neem wraak!'	☒	☐

STAP Lezen en verwerken

4

Een nieuw leger

4a Omcirkel de goede antwoorden.

De geuzen vormden een **leger** / raad.

De geuzen waren opgericht door **edelen** / Willem van Oranje.

Zelfs **misdadigers** / Spanjaarden mochten meedoen met de geuzen.

De geuzen vochten tegen **Engeland** / **Alva**.

4b Hoe kwamen de geuzen aan hun wapens?

Ze overvielen schepen van de vijand en

namen hun spullen mee.

Die spullen verkochten ze en met dat geld

kochten ze in Engeland wapens.

.....

.....

STAP Lezen en verwerken

1000

1500

1600

1700

1800

1900

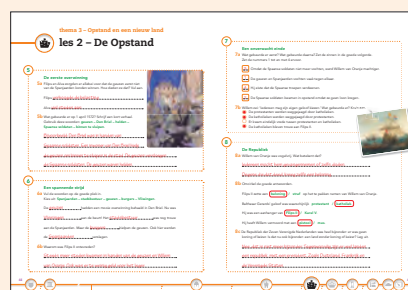
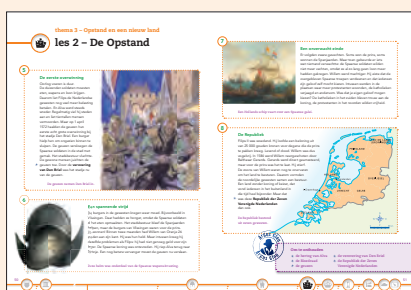
1950

NU

43

Lesboek pagina 50-51

Werkboek 44-45

STAP Lezen en verwerken

Verdieping

Denkvraag: Welke mening heb je ondertussen gekregen over Alva? Wat voor man is dat geweest denk je? [Alva was trouw aan Filips, dus hij zal geloofd hebben dat wat hij deed heel goed was. Maar het was ook een wrede man, die veel mensen vermoord heeft.]

Verbreding

Vertel: Alva hoorde wel van de overwinning op Den Briel, maar haalde zijn schouders er over op. Hij vond het onbelangrijk. Maar daarin vergistte hij zich! Er bestaat een uitspraak: Op 1 april verloor Alva zijn bril. Bril betekent Briel. Maar ook dat hij het niet meer goed kon zien, want deze overwinning gaf de burgers weer moed.

STAP Lezen en verwerken

Verdieping

Denkvraag: Waarom krijg je moed van honger? [Als je honger hebt, heb je niet zoveel meer te verliezen. Zonder eten kun je niet leven. Dus dan is het makkelijker om de strijd met de vijand aan te gaan.]

Verbreding

Vraag: Waarom was geld zo belangrijk voor Willem en Filips? [Met geld konden ze soldaten betalen en wapens kopen.]

thema 3 – Opstand en een nieuw land

les 2 – De Opstand

5

De eerste overwinning

Oorlog voeren is duur. De duizenden soldaten moesten eten, wapens en loon krijgen. Daarom liet Filips de Nederlandse gewesten nog veel meer belasting betalen. En Alva werd steeds wreder. Regelmatig viel hij steden aan en liet tientallen mensen vermoorden. Maar op 1 april 1572 haalden de geuzen hun eerste echt grote overwinning bij het stadje Den Briel. Een burger hielp hen om ongezien binnen te sluipen. De geuzen versloegen de Spaanse soldaten in de stad met gemak. Het stadsbestuur vluchtte. De gewone mensen juichten de geuzen toe. Door de **verovering van Den Briel** was het stadje nu van de geuzen.

De geuzen nemen Den Briel in.

6

Een spannende strijd

De burgers in de gewesten kregen weer moed. Bijvoorbeeld in Vlissingen. Daar hadden ze honger, omdat de Spaanse soldaten al het eten opmaakten. Het stadsbestuur bleef de Spaanaren helpen, maar de burgers van Vlissingen waren voor de prins. Ze wonnen! Binnen twee maanden had Willem van Oranje 26 steden aan zijn kant. Hij was hun held. Maar intussen kreeg hij dezelfde problemen als Filips: hij had niet genoeg geld voor zijn leger. De Spaanse koning was ontevreden. Hij riep Alva terug naar Spanje. Een nog betere vervanger moest de geuzen nu verslaan.

Deze helm was onderdeel van de Spaanse wapenuitrusting.

50

-3000

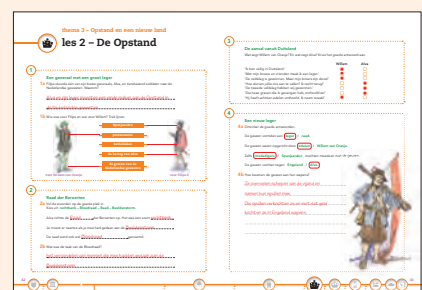
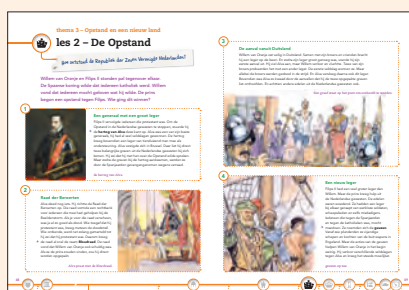
1

500

Lesboek pagina 48-49

Werkboek pagina 42-43

STAP Lezen en verwerken

Verdieping

Denkvraag: Wie was nu de baas over de Nederlandse gewesten? [Nog steeds Filips II, hij was de koning. Maar Willem gehoorzaamde hem niet.]

Verdieping

Denkvraag: De mensen waren met de strijd begonnen omdat Alva zoveel mensen vermoordde. Maar toen Alva weg was, ging de strijd door. Waar ging het nu om? [Het was een vrijheidstrijd geworden om los te komen van Spanje.]

STAP Lezen en verwerken

Verdieping

Denkvraag: Waarom was een republiek iets heel bijzonders in Europa? [Overal heersten koningen, die net zo machtig waren als Filips II. In de Republiek was geen koning, daar ging alles in overleg.]

Verbreding

Vertel: Balthasar Gerards werd na de moord op Willem van Oranje meteen opgepakt. Hij werd ter dood veroordeeld en ten slotte op de markt van Delft doodgemarteld. Filips II heeft zijn familie toen een grote beloning gegeven.

Taalsteun

Iemand vogelvrij verklaren betekent dat iedereen die persoon mag oppakken of vermoorden. Je bent dus nergens meer veilig.

7

Een Hollands schip vaart over een Spaanse galei.

Een onverwacht einde

Er volgden zware gevechten. Soms won de prins, soms wonnen de Spanjaarden. Maar toen gebeurde er iets wat niemand verwachtte: de Spaanse soldaten wilden niet meer vechten, omdat ze al zo lang geen loon meer hadden gekregen. Willem werd machtiger. Hij eiste dat de overgebleven Spaanse troepen verdwenen en dat iedereen zijn geloof zelf mocht kiezen. Intussen werden in de plaatsen waar meer protestanten woonden, de katholieken verjaagd en andersom. Was dat je eigen geloof mogen kiezen? De katholieken in het zuiden bleven trouw aan de koning, de protestanten in het noorden wilden vrijheid.

8

De Republiek

Filips II was woedend. Hij loofde een beloning uit van 25 000 gouden kronen voor degene die de prins te pakken kreeg. Levend of dood. Willem was dus vogelvrij. In 1584 werd Willem neergeschoten door Balthasar Gerards. Gerards werd direct gearresteerd, maar voor de prins was het te laat. Hij stierf. De zoons van Willem waren nog te onervaren om het land te besturen. Daarom vormden de noordelijke gewesten samen een bestuur. Een land zonder koning of keizer, dat vond iedereen in het buitenland in die tijd heel bijzonder. Maar dat was deze **Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden** dan ook.

De Republiek bestond uit zeven gewesten.

Om te onthouden

- * de hertog van Alva
- * de Bloedraad
- * de geuzen
- * de verovering van Den Briel
- * de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden

1000

1500

1600

1700

1800

1900

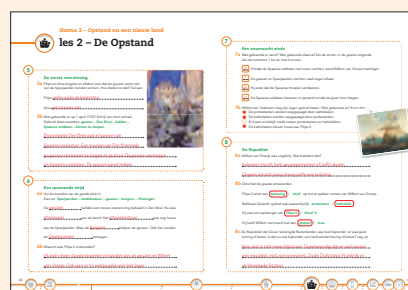
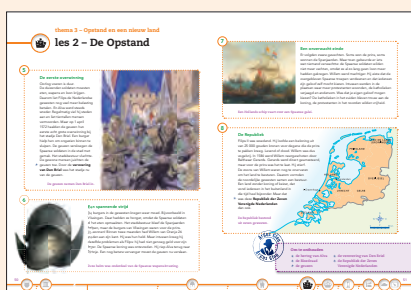
1950

51

NU

Lesboek pagina 50-51

Werkboek 44-45

WERKBOEK

STAP Lezen en verwerken

Verbreiding

Er zijn nog steeds Nederlanders die denken dat de oorsprong van 1 april als grappendag te maken heeft met de strijd tegen de Spanjaarden in de Tachtigjarige oorlog. Op 1 april verloor Alva Den Briel, tenslotte. 1 april als grappendag is al veel ouder. De eerste 1 aprilgrap in Europa werd in 1508 opgetekend. Een grappendag rond 1 april voert ons uiteindelijk terug tot de Romeinen. De Romeinen vierden ieder jaar op 25 maart het Hilaria-festival, waarbij mensen verkleed rondliepen en 'hilarische' grappen uithaalden met andere mensen.

STAP Lezen en verwerken

thema 3 – Opstand en een nieuw land

les 2 – De Opstand

5

De eerste overwinning

5a Filips en Alva zorgden er allebei voor dat de geuzen eerst niet van de Spanjaarden konden winnen. Hoe deden ze dat? Vul aan.

Filips verhoogde de belasting.....

Alva viel steden aan.....

5b Wat gebeurde er op 1 april 1572? Schrijf een kort verhaal. Gebruik deze woorden: **geuzen – Den Briel – helden – Spaanse soldaten – binnen te sluipen**.

Bijvoorbeeld: Den Briel was in handen van.....

Spaanse soldaten. Een inwoner van Den Briel hielp.....

de geuzen om binnen te sluipen in de stad. De geuzen versloegen.....

de Spaanse soldaten. De geuzen waren helden.....

6

Een spannende strijd

6a Vul de woorden op de goede plek in.

Kies uit: **Spanjaarden – stadsbestuur – geuzen – burgers – Vlissingen**.

De geuzen..... hadden een mooie overwinning behaald in Den Briel. Nu was

Vlissingen..... aan de beurt! Het stadsbestuur..... was nog trouw

aan de Spanjaarden. Maar de burgers..... hielpen de geuzen. Ook hier werden

de Spanjaarden..... verslagen.

6b Waarom was Filips II ontevreden?

Steeds meer steden kwamen in handen van de geuzen en Willem.....

van Oranje. Ook was er te weinig geld voor het leger.....

44

-3000

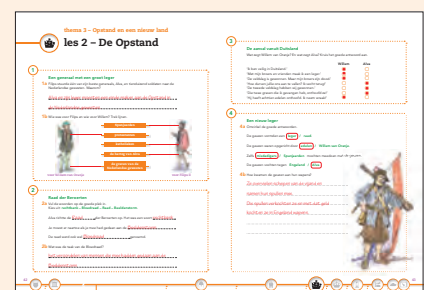
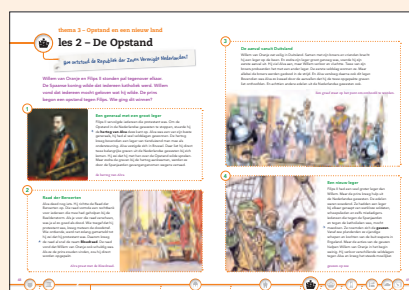
1

500

Lesboek pagina 48-49

Werkboek pagina 42-43

7

Een onverwacht einde

7a Wat gebeurde er eerst? Wat gebeurde daarna? Zet de zinnen in de goede volgorde. Zet de nummers 1 tot en met 4 ervoor.

- 3.** Omdat de Spaanse soldaten niet meer vochten, werd Willem van Oranje machtiger.
- 1.** De geuzen en Spanjaarden vochten vaak tegen elkaar.
- 4.** Hij eiste dat de Spaanse troepen verdwenen.
- 2.** De Spaanse soldaten kwamen in opstand omdat ze geen loon kregen.

7b Willem zei: 'Iedereen mag zijn eigen geloof kiezen.' Wat gebeurde er? Kruis aan.

- ☒ De protestanten werden weggejaagd door katholieken.
- ☒ De katholieken werden weggejaagd door protestanten.
- ☐ Er kwam eindelijk vrede tussen protestanten en katholieken.
- ☒ De katholieken bleven trouw aan Filips II.

STAP Lezen en verwerken

8

De Republiek

8a Willem van Oranje was vogelvrij. Wat betekent dat?

Iedereen mocht hem gevangen nemen of zelfs doden.

De gene die dat deed, kreeg zelfs een beloning.

8b Omcirkel de goede antwoorden.

Filips II zette een **beloning** / **straf** op het te pakken nemen van Willem van Oranje.

Balthasar Gerards' geloof was waarschijnlijk **protestant** / **katholiek**.

Hij was een aanhanger van **Filips II** / **Karel V**.

Hij heeft Willem vermoord met een **pistool** / **mes**.

8c De Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden was heel bijzonder: er was geen koning of keizer. Is dat nu ook bijzonder: een land zonder koning of keizer? Leg uit.

Nee, dat is niet meer bijzonder. Tegenwoordig zijn er veel landen...

een republiek met een president. Zoals Duitsland, Frankrijk en...

de Verenigde Staten.

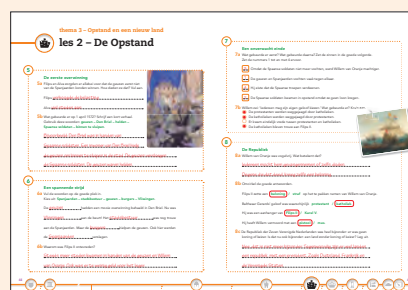
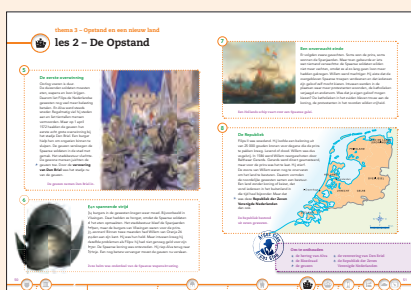
STAP Lezen en verwerken**STAP Reflecteren**

- 1 Herinner de kinderen aan de ontdekvraag. Kunnen ze nu samenvatten hoe de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden is ontstaan? [Willem van Oranje begon de strijd tegen Spanje, omdat hij vond dat iedereen zijn eigen geloof zou mogen kiezen. De strijd werd steeds heftiger. De geuzen hielpen en veroverden Den Briel. De Spaanse soldaten kwamen in opstand. Willem van Oranje werd machtiger en Filips II beloofde geld voor wie hem zou pakken. Willem werd vermoord. Zijn zoons konden nog geen land besturen. De noordelijke gewesten vormden een bestuur en zo ontstond de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden.]

- 2 Wat vind je ervan dat er om het geloof zo gevochten is? Waar wordt nu nog steeds om het geloof gevochten? Wat wist je al uit deze les? Wat vond je lastig in deze les? Waar komt dat door?

Lesboek pagina 50-51

Werkboek 44-45

thema 3 – Opstand en een nieuw land

les 3 – De Zilvervloot

LESDOELEN

De kinderen kunnen:

- in eigen woorden vertellen wat de zilvervloot van Spanje was.
- de begrippen kaapvaart, kaperbrief en kaperkapitein omschrijven.
- uitleggen waarom kaperkapiteins werden uitgestuurd om die te veroveren.
- de verovering van de Zilvervloot beschrijven.
- twee gevolgen noemen van de verovering van de Zilvervloot door Piet Hein voor Nederland en Spanje.
- beschrijven wat er veroverd werd.

DOELWOORDEN

- de vloot
- de kaapvaart
- de Spaanse mat
- de Zilvervloot
- de kaperkapitein
- Piet Heyn
- de kaperbrief

MATERIALEN

Voor route 2:

- lied van Piet Heyn.

VOORBEREIDING

Voor route 2:

- Zoek op internet het lied op van Piet Heyn.

STAP Introduceren

Didactische aanwijzing

De kinderen kunnen de stof van les 3 op twee manieren verwerken. U kiest voor de puzzelroute op pagina 46-47 of voor de creatieve route op pagina 54-55 in het werkboek.

LESBOEK

thema 3 – Opstand en een nieuw land

👑 tijd van ontdekkers en hervormers 👑 tijd van regenten en vorsten

les 3 – De Zilvervloot

Tijdens de oorlog tegen Spanje handelden de inwoners van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden met verre landen in Azië of Amerika. De spullen werden per schip vervoerd.

Kapers of piraten?

Onderweg werden de handelsschepen vaak overvallen door vijanden of piraten. Daarom * had een **vloot** ook wapens en kanonnen aan boord, zodat de bemanning zich kon beschermen. Met de vloot probeerden ze ook de handelsvloot van de vijand in te pikken. Ze deden dat in opdracht van hun eigen regering en het mocht alleen als het oorlog was. Dit heette **kaapvaart**. Als de regering toestemming gaf om de vloot van de vijand te veroveren, was je geen piraat, maar een kaper.

Deze ontevreden matrozen zijn op dievenpad! Ze willen méér geld. Waarom? Van wie? Wat is er aan de hand? Lukt het de matrozen om iets te stelen? Dat zoek jij uit!

Ik ben niet tevreden met het geld dat ik gekregen heb.

Sst, anders worden we betrapt!

kaperkapitein Piet Heyn

De uitdrukking 'Er zijn kapers op de kust' betekent dat er meer mensen zijn die hetzelfde willen hebben.

52

-3000

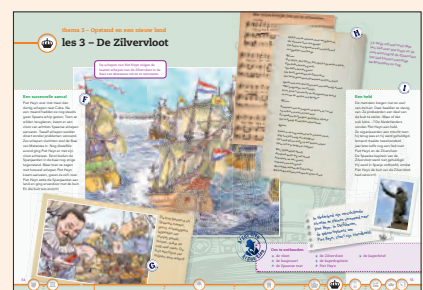
1

500

Lesboek pagina 52-53

Lesboek pagina 54-55

G

de Zilvervloot

Eén keer per jaar vervoerde de Spaanse handelsvloot spullen vanuit Amerika naar Spanje. De vloot vervoerde ook heel veel zilvergeld, de

- * **Spaanse matten.** De Spanjaarden hadden veel schepen nodig om alles te vervoeren. Al die schepen samen heetten
- * **de Zilvervloot.**

D

Een kaperbrief

- * Een belangrijke **kaperkapitein**
- * was **Piet heyn**. Hij was in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden de hoogste baas van de oorlogsvloot. In 1628 ontving
- * hij een **kaperbrief**. Daarin stond dat hij de Spaanse handelsvloot bij Cuba moest overvallen. De buit moest hij mee terugnemen naar de Nederlanden. Als het lukte, hadden de Nederlanders voorlopig genoeg geld om de oorlog tegen Spanje te betalen. Oorlog voeren kost namelijk véél geld. Spanje had dan juist géén geld meer om oorlog te voeren tegen de Nederlanden. Met het geld van de buit konden ook verschillende veroverde plaatsen in de Nederlanden weer worden teruggekocht van de Spanjaarden.

Als je zonder toestemming een schip kaapt, ben je geen kaper, maar een piraat of zeerover.

E

Cuba ligt in Midden-Amerika. De Spanjaarden waren daar toen de baas.

1000

1500

1600

1700

1800

1900

1950

NU

53

1 Lees met alle kinderen de introductietekst en de tekst in het stripverhaal eronder. Hier wordt het mysterie geïntroduceerd.

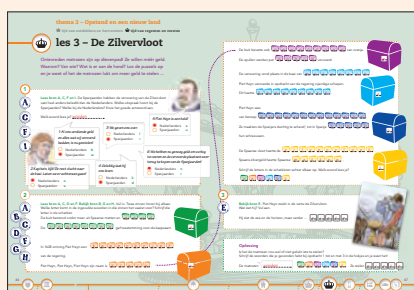
2 Lees met de kinderen de introductie bij de door u gekozen route in het werkboek.

Verbreiding

Vertel: Piraten bestaan nog steeds. Ze pikken de buit van een schip en vragen vaak losgeld voor de bemanning. In 2008 waren er 293 gevallen van piraterij bekend.

Werkboek pagina 46-47

Werkboek pagina 54-55

thema 3 – Opstand en een nieuw land

les 3 – De Zilvervloot

De schepen van Piet Heyn volgen de laatste schepen van de Zilvervloot in de Baai van Matanzas om ze te veroveren.

Een succesvolle aanval

Piet Heyn voer met meer dan dertig schepen naar Cuba. Na een maand hadden ze nog steeds geen Spaans schip gezien. Toen ze wilden terugkeren, kwam er een vloot van achttien Spaanse schepen aanvaren. Twaalf schepen werden direct zonder problemen veroverd. Zes schepen vluchtten snel de Baai van Matanzas in. Nog diezelfde avond ging Piet Heyn er met zijn vloot achteraan. Eerst boden de Spanjaarden in de baai nog enige tegenstand. Maar toen ze zagen met hoeveel schepen Piet Heyn kwam aanvaren, gaven ze zich over. Piet Heyn zette de Spanjaarden aan land en ging ervandoor met de buit. En die buit was enorm!

F

De buit bestond uit: Spaanse matten, goud, sinaasappels (appeltjes van oranje), parels, huiden, suiker en nog veel meer. De buit was bijna vier miljoen euro waard!

G

54

-3000

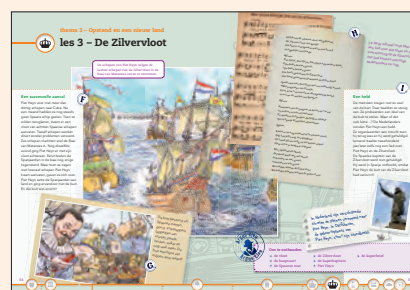
1

500

Lesboek pagina 52-53

Lesboek pagina 54-55

Een triomfantelijk lied van de zilverbloot.

Levendig.
Heb je van de zil-vere

Heb je van de zilveren vloot wel gehoord,
De zilveren vloot van Spanje?
Die had er veel Spaanse matten aan boord
en appeljes van Oranje

Refrein:
Piet Heyn, Piet Heyn, Piet Heyn zijn naam is klein,
Zijn daden bennen groot,
zijn daden bennen groot
Die heeft gewonnen de Zilverbloot
Die heeft gewonnen, gewonnen de Zilverbloot!

Sprak toen niet Piet Heyn met een aalwagrig woord:
"Wel jongentjes van Oranje,
Kom, klim 'reis aan dit en dat Spaansche boord
en rol me de matten van Spanje!"

Refrein.
Klommen niet de jongens als katten in 't want
en vochten ze niet als leeuwen?
Ze maakten de Spanjers duchtig te schand'
Tot in Spanje klonk hun schreeuwen.

Refrein.
Kwam er nu nog eenmaal zo'n zilveren vloot,
Zeg zou jullie nog zoo kloppen?
Of zoudt gij uw veilig en wel buiten schoot
Maar stil in je hangmat stoppen?

Wel, Hollandsch bloed,
dat bloed heeft nog wel moed!
Al bennen we niet groot,
al bennen we niet groot
We zouden winnen de Zilverbloot
We zouden winnen, winnen de Zilverbloot!

J.P. Heije schreef rond 1850 een lied over Piet Heyn en de overwinning op de Zilverbloot. Dat lied kennen sommige Nederlanders nu nog.

Een held

De matrozen kregen niet zo veel van de buit. Daar baalden ze stevig van. Ze probeerden een deel van de buit te stelen. Maar of dat ook lukte ...? De Nederlanders vonden Piet Heyn een held. Ze organiseerden een intocht toen hij terug was en hij werd gehuldigd. Iemand maakte tweehonderd jaar later zelfs nog een lied over Piet Heyn en de Zilverbloot. De Spaanse kapitein van de Zilverbloot werd niet gehuldigd. Hij werd in Spanje onthoofd, omdat Piet Heyn de buit van de Zilverbloot had veroverd.

In Nederland zijn verschillende straten en pleinen vernoemd naar Piet Heyn. In Delfshaven, de geboorteplaats van Piet Heyn, staat zijn standbeeld.

Om te onthouden

- * de vloot
- * de kaapvaart
- * de Spaanse mat
- * de Zilverbloot
- * de kaperkapitein
- * Piet Heyn
- * de kaperbrief

1000 1500 1600 1700 1800 1900 1950 NU

Werkboek pagina 46-47

Werkboek pagina 54-55

les 3 - De Zilverbloot

De Zilverbloot was een vloot van kapers die in de 17e eeuw actief was. Ze maakten veel buit en werden vaak gevangengenomen. Piet Heyn was een van de bekendste kapers van die tijd. Hij werd in 1629 gevangengenomen door de Spaanse vloot. Hij werd in Spanje onthoofd, omdat hij de buit van de Zilverbloot had veroverd.

Wat was de Zilverbloot?
De Zilverbloot was een vloot van kapers die in de 17e eeuw actief was. Ze maakten veel buit en werden vaak gevangengenomen. Piet Heyn was een van de bekendste kapers van die tijd. Hij werd in 1629 gevangengenomen door de Spaanse vloot. Hij werd in Spanje onthoofd, omdat hij de buit van de Zilverbloot had veroverd.

Wat was de kaperbrief?
De kaperbrief was een document dat de kapers toestemming gaf om buit te maken. Het werd uitgevaardigd door de Nederlandse regering. De kapers moesten de buit aan de regering afgeven.

Wat was de kaapvaart?
Kaapvaart was het vervoeren van buit op een kaperschip. De kapers moesten de buit aan de regering afgeven.

Wat was de Spaanse mat?
De Spaanse mat was een mat die de kapers gebruikten om de buit te vervoeren. Het was gemaakt van Spaans leer.

De Zilverbloot

De Zilverbloot was een vloot van kapers die in de 17e eeuw actief was. Ze maakten veel buit en werden vaak gevangengenomen. Piet Heyn was een van de bekendste kapers van die tijd. Hij werd in 1629 gevangengenomen door de Spaanse vloot. Hij werd in Spanje onthoofd, omdat hij de buit van de Zilverbloot had veroverd.

Wat was de kaperbrief?
De kaperbrief was een document dat de kapers toestemming gaf om buit te maken. Het werd uitgevaardigd door de Nederlandse regering. De kapers moesten de buit aan de regering afgeven.

Wat was de kaapvaart?
Kaapvaart was het vervoeren van buit op een kaperschip. De kapers moesten de buit aan de regering afgeven.

Wat was de Spaanse mat?
De Spaanse mat was een mat die de kapers gebruikten om de buit te vervoeren. Het was gemaakt van Spaans leer.

thema 3 – Opstand en een nieuw land

tijd van ontdekkers en hervormers tijd van regenten en vorsten

les 3 – De Zilvervloot

STAP Introduceren

- 1 Lees met de kinderen de introductietekst op het mysterie in het lesboek en in het werkboek.
- 2 Leg uit: In deze les ga je puzzels maken die te maken hebben met de Zilvervloot. Bij elke puzzel krijg je letters. Als je alle puzzels goed hebt gemaakt, kun je de oplossing van het mysterie invullen.

STAP Lezen en verwerken

Wijs de kinderen op de structuur. Vertel: Bij elke vraag staan letterstempels. Deze stempels verwijzen naar de bronnen in je lesboek. Daar kun je het antwoord vinden op je vraag.

STAP Lezen en verwerken

Ontevreden matrozen zijn op dievenpad! Ze willen méér geld. Waarom? Van wie? Wat is er aan de hand? Los de puzzels op en je weet of het de matrozen lukt om meer geld te stelen ...

1

A
C
F
I

Lees bron A, C, F en I. De Spanjaarden hebben de verovering van de Zilvervloot vast heel anders beleefd dan de Nederlanders. Welke uitspraak hoort bij de Spanjaarden? Welke bij de Nederlanders? Kruis het goede antwoord aan.

Welk woord lees je? **worden**

1 Al ons verdiende geld en alles wat wij veroverd hadden, is nu gestolen!

☐ Nederlanders b
☒ Spanjaarden w

3 We geven ons over.

☐ Nederlanders l
☒ Spanjaarden r

5 Piet Heyn is een held!

☒ Nederlanders e
☐ Spanjaarden u

6 We hebben nu genoeg geld om oorlog te voeren en de veroverde plaatsen weer terug te kopen van de Spanjaarden!

☒ Nederlanders n
☐ Spanjaarden r

2

A
B
C
D
F
G
H

Lees bron A, C, D en F. Bekijk bron B, G en H. Vul in. Twee zinnen horen bij elkaar. Welke letter komt in de ingevulde woorden in die zinnen het vaakst voor? Schrijf die letter in de schatkist.

De buit bestond onder meer uit Spaanse matten en **a a u d**.

De **r e g e r i n g** gaf toestemming voor de kaapvaart.

In 1628 ontving Piet Heyn een **k a p e r b r i e f** van de regering.

Piet Heyn, Piet Heyn, Piet Heyn zijn naam is **k l e i n**.

46

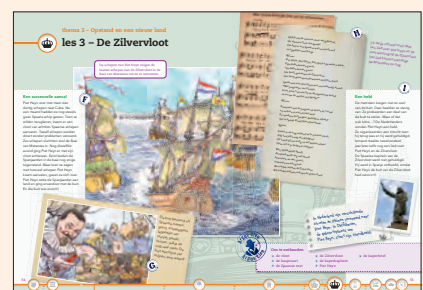
-3000

1

500

Lesboek pagina 52-53

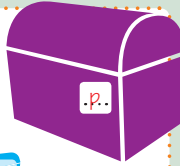
Lesboek pagina 54-55

De buit bevatte ook **a.p.p.e.l.t.j.e.s** van oranje.

De spullen werden per **a.c.h.i.p** vervoerd.

De verovering vond plaats in de baai van **m.a.t.a.n.z.a.s**.

Piet Heyn veroverde in opdracht van de regering vijandige schepen.

Dit heette **k.a.a.p.v.a.a.r.t.**

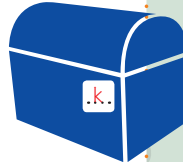

Piet Heyn was

van beroep **k.a.p.e.r.k.a.p.i.t.e.i.n**.

Ze maakten de Spanjers duchtig te schand', tot in Spanje **k.l.o.n.k**

hun schreeuwen.

De Spaanse vloot heette de **z.i.l.v.e.r.v.l.o.o.t**.

Spaans zilvergeld heette Spaanse **m.a.t.t.e.n**.

Schrijf de letters in de schatkisten achter elkaar op. Welk woord lees je?

a.e.p.a.k.t.

3

E

Bekijk bron E. Piet Heyn zoekt in de verte de Zilvervloot. Wat ziet hij? Vul aan.

Hij ziet de zee en de horizon, maar verder ... **.n..i..e..t..a..**

Oplossing

Is het de matrozen nou wel of niet gelukt iets te stelen?

Schrijf de woorden die je gevonden hebt bij opdracht 1 tot en met 3 in de hokjes en je weet het!

De matrozen **worden** **a.e.p.a.k.t.** Ze stelen **.n..i..e..t..a..**

STAP Lezen en verwerken

STAP Reflecteren

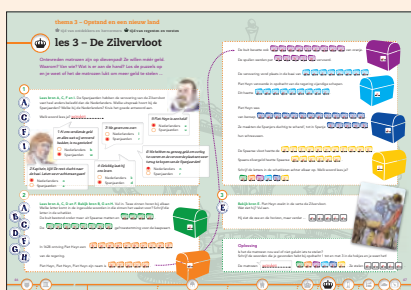
- 1 Laat de kinderen hun antwoord vertellen. Hebben ze het mysterie opgelost? Vul aan: *De matrozen waren in dienst van Piet Heyn. Ze waren niet tevreden met hun salaris, waarschijnlijk vooral omdat ze gezien hadden hoe groot de buit was die ze binnengehaald hadden. Daar wilden zij ook wel een deel van!*
- 2 Vraag: *Wat denk je dat de buit betekende voor de Republiek? De waarde (vier miljoen euro) is voor ons al veel geld, hoeveel moet dat wel niet geweest in de tijd van regenten en vorsten? [Daar kon veel voor het land mee gedaan worden. Maar vooral soldaten betalen en wapens kopen om weer stukken land terug te veroveren op de Spanjaarden. Bovendien had Spanje nu geen geld meer om oorlog te voeren.]*

Differentiatie

Gebruik het printblad voor de extra opdracht. U vindt het blad in de digibordsoftware bij deze les.

Werkboek pagina 46-47

Werkboek pagina 54-55

STAP Introduceren

- 1 Lees met de kinderen de introductietekst op het mysterie in het lesboek en in het werkboek.
- 2 Vertel: Je gaat vragen beantwoorden over de Zilvervloot en kijken en luisteren naar het lied dat gemaakt is over Piet Heyn.
- 3 Kies hoe u de kinderen aan het werk zet: alleen, tweetallen of groepjes? Tegelijk of na elkaar?
- 4 Wijs de kinderen op de vier stappen. Wat ga ik doen? Hoe ga ik het doen? Ik doe mijn werk. Ik kijk mijn werk na. Laat zien dat er bij de opdrachten verwezen wordt naar de bronnen in het lesboek.
- 5 Maak duidelijke werkafspraken. Wat doen de kinderen eerst? Luisteren naar het lied of eerst de vragen beantwoorden? Luisteren alle kinderen tegelijk naar het lied of kunnen ze in kleine groepen of individueel luisteren?

STAP Lezen en verwerken

Zoek het lied op internet. Zoek op *melodie* en *Piet Hein*. Laat het lied een paar keer horen.

Didactische aanwijzing

Verdeel de klas in zes groepen. Ieder groepje maakt een grove vertaling van een couplet of refrein van het lied 'De Zilvervloot'. U geeft aan bij welk refrein of couplet iedere groep begint. De groepjes die klaar zijn met hun eigen deel van het lied kunnen verder gaan met het volgende deel.

WERKBOEK

thema 3 – Opstand en een nieuw land

👑 tijd van ontdekkers en hervormers 👑 tijd van regenten en vorsten

De Zilvervloot

Ruim tweehonderd jaar na de verovering op de Zilvervloot maakte J.P. Heije een heldenlied over Piet Heyn. Het Nederlands van toen klonk soms anders dan nu. Staat er in dit lied iets over de ontevreden matrozen die geld wilden stelen? Zoek uit waar het lied over gaat.

les 3

Wat ga ik doen?

Je gaat vragen beantwoorden en luisteren naar het heldenlied over Piet Heyn, dat tweehonderd jaar geleden geschreven is. In groepjes ga je uitzoeken waar een deel van de tekst over gaat.

Hoe ga ik het doen?

Lees bron A. Wat is het verschil tussen een piraat en een kaper?

Een kaper heeft toestemming van de regering. Een piraat niet...

.....

.....

Lees bron C en D. Piet Heyn kreeg opdracht om de Spaanse Zilvervloot aan te vallen. Waarom? Schrijf twee redenen op.

De Spanjaarden vervoerden veel kostbare spullen in
de Zilvervloot. Met dat geld kon de oorlog tegen
Spanje betaald worden. Ook konden plaatsen in de
Nederlanden teruggekocht worden.

Lees bron F. Bekijk bron G. Vul aan.

Piet Heyn veroverde de Zilvervloot in de baai van Matanzas.....

De buit bestond uit Spaanse matten goud
sinaasappels, parels, huiden, suiker en nog veel meer.

54

-3000

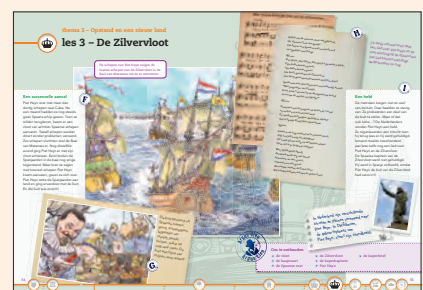
1

500

Lesboek pagina 52-53

Lesboek pagina 54-55

STAP Lezen en verwerken

Didactische aanwijzing

U laat iedere groep in chronologische volgorde vertellen waar hun deel van het lied over ging. Het antwoord op het mysterie staat niet in het lied. Vertel de kinderen dat de matrozen betrappt zijn voordat ze iets konden stelen. De buit was dus veilig!

STAP Reflecteren

Bekijk met de kinderen het resultaat. Wat hebben de kinderen als antwoord op het mysterie? Bespreek of de kinderen Piet Heyn een kaper of een held vonden. Laat de kinderen beargumenteren waarom. Kunnen de kinderen meevolen met de matrozen die ontevreden waren? *Wat zou de Republiek hebben gedaan met zoveel geld?* [Vooraf soldaten betalen en wapens kopen om weer stukken land terug te veroveren op de Spanjaarden.]

Lees bron H en I. Luister naar het lied en lees mee met bron H. Je bedenkt in een groepje waar jullie deel van de tekst van het lied over gaat en zoekt uit of er iets in staat over de matrozen die geld willen stelen.

Ons deel begint met de zin:

eigen antwoord

Ik doe mijn werk

Je weet nu van alles over de verovering van de Zilvervloot. Lees jullie deel van het lied nog eens. Waar gaat de tekst over? De tekst in het lesboek kan je helpen om te bedenken waar het lied over gaat als je de woorden niet kent. Schrijf in vijf zinnen op waar jullie deel over gaat. Schrijf het op in je eigen woorden!

eigen antwoord

Bekijk en bespreek samen jullie deel van het lied. Overleg met elkaar of jullie het eens zijn. Omcirkel je antwoord.

Weet je nu of het de matrozen gelukt is de buit te stelen? **ja / nee**

Ik kijk mijn werk na

Omcirkel je antwoord.

Heb je de bronnen gelezen en de vragen beantwoord? **ja / nee**

Weet je nu waar jullie deel van het lied over ging? **ja / nee**

Welke woorden begreep je niet?

En welke juist wel?

Vind jij Piet Heyn een kaper of een held?

1000

1500

1600

1700

1800

1900

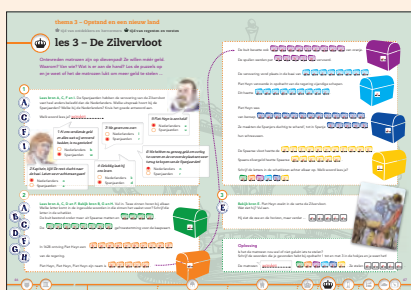
1950

55

NU

Werkboek pagina 46-47

Werkboek pagina 54-55

LESDOELEN

De kinderen kunnen:

- uitleggen waarom de zelf uitgeroepen Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden niet erkend werd.
- de enige twee landszaken noemen die in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden gezamenlijk geregeld werden.
- uitleggen waarom de val van Antwerpen goed uitpakte voor de Republiek.
- de taken van prins Maurits opnoemen.
- twee tactieken van prins Maurits noemen waarmee hij in veldslagen van de Spanjaarden won.
- uitleggen wat de Vrede van Munster was en wanneer deze gesloten werd.
- uitleggen dat je in de Republiek mocht geloven wat je wilde, maar dat de katholieken dat minder openlijk mochten doen dan de protestanten.
- uitleggen waarom het gewest Holland het meest invloedrijk was binnen de Republiek der Verenigde Nederlanden.
- uitleggen welke positie de Zuidelijke gewesten binnen de Republiek der Verenigde Nederlanden kregen.
- concluderen dat de 80-jarige oorlog drie generaties heeft geduurd.

DOELWOORDEN

- prins Maurits
- de legeraanvoerder
- het bestand
- de schuilkerk
- de Vrede van Münster

MATERIALEN

Geen.

VOORBEREIDING

Geen.

STAP Introduceren

Lees de ontdekvraag voor. *Waarom zou deze vraag gesteld worden?* Laat de kinderen samenvatten wat er in de afgelopen lessen over het geloof en de strijd erom verteld is.

LESBOEK

thema 3 – Opstand en een nieuw land

les 4 – Vrede na 80 jaar

Kon je na de oorlog in de Republiek geloven wat je wilde?

Na de dood van Willem van Oranje zag het er somber uit voor de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Veel mensen waren bang dat het land na zijn dood weer snel in Spaanse handen zou vallen.

1

Het land dat niet bestond

Ons land zat na de dood van Willem van Oranje vreemd in elkaar. Nederland bestond officieel niet eens. Ieder gewest was zelf een land. Zonder koning. Met eigen wetten, eigen regels, eigen munten. Maar de gewesten werkten wel veel samen. Ze gingen als één land, een republiek, met het buitenland om. En ze voerden ook samen oorlog. Holland was veruit het belangrijkste gewest. Omdat het het rijkst was. Het buitenland erkende de Republiek niet. Een land zonder landsheer (koning bijvoorbeeld), dat hadden ze nog nooit meegemaakt.

verschillende munten waarmee werd betaald

2

Strijd om Antwerpen

Samen vochten de zeven gewesten tegen de Spanjaarden. Maar die waren sterk. Het lukte Spanje om de belangrijke handelsstad Antwerpen te veroveren. Ze hongerden de stad uit. Antwerpen had via de rivier de Schelde een directe verbinding met de zee. Maar de vloot van de Republiek lag in de monding van de Schelde en zorgde ervoor dat de Spanjaarden de zee niet op konden. Antwerpen kon nu nauwelijks meer handeldrijven. Voor Amsterdam was dit allemaal trouwens erg prettig, want nu kwamen alle handelaren via zee naar Amsterdam en niet meer naar Antwerpen.

Dit oorlogsschip werd door de Republiek gebruikt tegen de Spanjaarden.

56

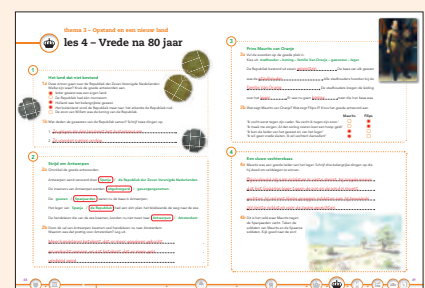
-3000

1

500

Lesboek pagina 56-57

Werkboek pagina 48-49

3

Prins Maurits van Oranje

De zeven Nederlandse gewesten kregen een eigen stadhouder. Dat waren altijd leden van de familie Van Oranje. De stadhouders kregen de leiding over het leger. **Prins Maurits** was de zoon van Willem van Oranje. Hij was stadhouder en dol op vechten. De handelaren wilden erg graag vrede, want dat was beter voor de handel. Maar Maurits wilde niets liever dan door blijven vechten tegen Spanje. Spanje was nu niet meer zo sterk. Het voerde namelijk oorlog tegen een hoop landen tegelijkertijd en Filips II was een stuk armer geworden door al dat oorlog voeren.

prins Maurits in zijn wapenuitrusting

4

Een sluwe vechtersbaas

- Maurits was een geniale **legeraanvoerder**. Hij nam de soldaten in vaste dienst. Vroeger konden soldaten in de winter naar huis, nu werden ze getraind voor de nieuwe gevechten in de lente. Hij zorgde er ook voor dat het Spaanse leger altijd tegen de zon en de wind in moest vechten. Maurits gebruikte zelfs listen uit de Griekse oudheid om zijn vijanden te verslaan. En hij viel telkens met kleine groepjes soldaten aan. Zo raakten de Spanjaarden vermoeid, omdat ze steeds opnieuw alarm moesten slaan. De beste vechters bewaarde Maurits voor als het echte vechten begon.

Maurits te paard bij de Slag bij Nieuwpoort

Zet een helm op en probeer ook een stofbril te vinden. Ga een minuut omgekeerd aan het klimrek hangen. Richt af en toe je bovenlichaam op. Voer de hangduur langzaam op. Net zo lang tot je met gemak drie minuten ondersteboven hangt. Je mag voor de veiligheid nog wat extra kussentjes op je lichaam binden. Dit is een belangrijke oefening voor het geval je later als parachutist bij de landing in een boom terechtkomt en verstrikt raakt.

1000

1500

1600

1700

1800

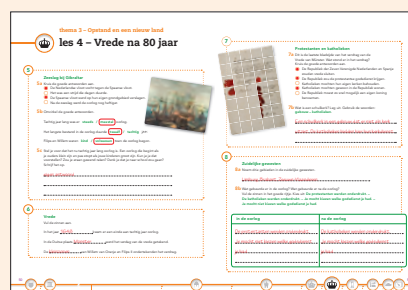
1900

1950

57

Lesboek pagina 58-59

Werkboek pagina 50-51

STAP Lezen en verwerken

Lees tekstblok 1 Het land dat niet bestond.

STAP Lezen en verwerken

Lees tekstblok 2 Stijd om Antwerpen.

STAP Lezen en verwerken

Verdieping

Denkvraag: Ken je nog een prins Maurits? [De zoon van prinses Margriet, de zus van Beatrix. Hij is natuurlijk vernoemd naar prins Maurits van Oranje uit de tijd van regenten en vorsten.]

Verdieping

Denkvraag: Waarom is vrede beter voor de handel? [Als er geen oorlog gevoerd wordt, kunnen mensen werken en geld verdienen. Er worden dan spullen gekocht en verkocht. In tijd van oorlog gaat al het geld naar de oorlog en hebben de gewone mensen al moeite genoeg om aan eten te komen.]

STAP Lezen en verwerken

Taalsteun

Geniaal is iemand die hele slimme dingen bedenkt.

Verdieping

Denkvraag: Welke twee taken had Maurits? [Hij was stadhouder en legerleider.]

Verdieping

Denkvraag: Nederland wordt in het buitenland vaak Holland genoemd. Hoe komt dat? [Dat komt omdat Holland heel lang het bekendste en meest belangrijke gewest was.]

thema 3 – Opstand en een nieuw land

les 4 – Vrede na 80 jaar

STAP Lezen en verwerken

1

Het land dat niet bestond

1a Deze zinnen gaan over de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Welke zijn waar? Kruis de goede antwoorden aan.

- ☒ Ieder gewest was een eigen land.
- ☐ De Republiek had één muntsoort.
- ☒ Holland was het belangrijkste gewest.
- ☒ Het buitenland vond de Republiek maar raar: het erkende de Republiek niet.
- ☐ De zoon van Willem was de koning van de Republiek.

1b Wat deden de gewesten van de Republiek samen? Schrijf twee dingen op.

- 1 *Ze gingen als één land met het buitenland om.*
- 2 *Ze voerden samen oorlog.*

STAP Lezen en verwerken

2

Strijd om Antwerpen

2a Omcirkel de goede antwoorden.

Antwerpen werd veroverd door Spanje / de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden.

De inwoners van Antwerpen werden uitgehongerd / gevangengenomen.

De geuzen / Spanjaarden waren nu de baas in Antwerpen.

Het leger van Spanje / de Republiek had een slim plan: het blokkeerde de weg naar de zee.

De handelaren die van de zee kwamen, konden nu niet meer naar Antwerpen / Amsterdam.

2b Door de val van Antwerpen kwamen veel handelaren nu naar Amsterdam. Waarom was dat prettig voor Amsterdam? Leg uit.

Meer handelaren betekent dat er meer goederen gekocht en verkocht werden, en dat betekent dat er meer geld verdiend werd.

48

-3000

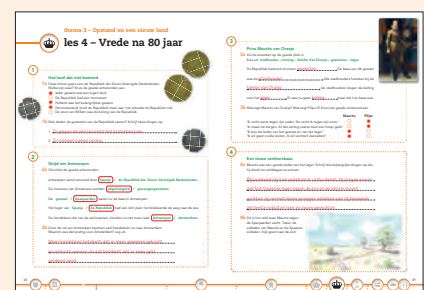
1

500

Lesboek pagina 54-55

Werkboek pagina 46-47

3

Prins Maurits van Oranje

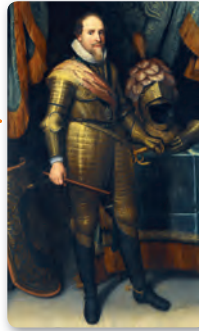
3a Vul de woorden op de goede plek in.

Kies uit: **stadhouder** – **koning** – **familie Van Oranje** – **gewesten** – **leger**.

De Republiek bestond uit zeven **gewesten**. De baas van elk gewest was de **stadhouder**. Alle stadhouders hoorden bij de **familie Van Oranje**. De stadhouders kregen de leiding over het **leger**. Er was nu geen **koning**, meer die hun baas was.

3b Wat zegt Maurits van Oranje? Wat zegt Filips II? Kruis het goede antwoord aan.

	Maurits	Filips
'Ik vocht eerst tegen zijn vader. Nu vecht ik tegen zijn zoon.'	☐	☒
'Ik maak me zorgen. Al dat oorlog voeren kost een hoop geld.'	☐	☒
'Ik ben de leider van het gewest én van het leger.'	☒	☐
'Ik wil geen vrede sluiten. Ik wil vechten! Aanvallen!'	☒	☐

STAP Lezen en verwerken

4

Een sluwe vechtersbaas

4a Maurits was een goede leider van het leger. Schrijf drie belangrijke dingen op die hij deed om veldslagen te winnen.

*Bijvoorbeeld: Hij nam soldaten in vaste dienst, hij zorgde ervoor...
dat het Spaanse leger tegen de zon en de wind in moest...
vechten, hij viel met kleine groepjes soldaten aan, hij bewaarde...
zijn beste soldaten voor de zware gevechten.*

4b Dit is het veld waar Maurits tegen de Spanjaarden vecht. Teken de soldaten van Maurits en de Spaanse soldaten. Kijk goed naar de zon!

STAP Lezen en verwerken

Didactische aanwijzing

Spreek met de kinderen af hoe lang zij bezig mogen zijn met opdracht 4b. Zij kunnen de opdracht eventueel ook als laatste opdracht van deze les maken.

1000

1500

1600

1700

1800

1900

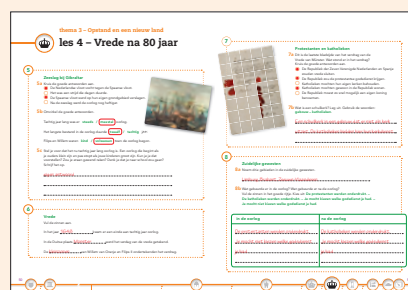
1950

NU

49

Lesboek pagina 56-57

Werkboek pagina 48-49

thema 3 – Opstand en een nieuw land

les 4 – Vrede na 80 jaar

STAP Lezen en verwerken

Taalsteun

Mensen van een generatie zijn ongeveer even oud. Je familie kan bestaan uit drie generaties: je opa en oma, je ouders en jij en je broers of zussen.

5

Zeeslag bij Gibraltar

In 1607 versloeg een Nederlandse vloot de Spaanse schepen die voor anker lagen in de Baai van Gibraltar. In vier uur tijd werd de hele Spaanse vloot vernietigd. En nog wel op hun eigen grondgebied. Daarna besloten de twee landen om elkaar een tijd lang niet aan te vallen. Dat **bestand** heeft twaalf jaar geduurd, maar daarna ging de oorlog gewoon weer verder. De oorlog duurde tot 1648. Hij heeft precies tachtig jaar geduurd. Dat zijn drie hele generaties. De mensen die in het begin van de oorlog vochten, leefden allang niet meer toen het vrede werd.

Een Spaans admiraalsschip ontploft in de Slag bij Gibraltar.

6

STAP Lezen en verwerken

Didactische aanwijzing

Laat de Schelde zien op een kaart en vergelijk dit met de plaatsen in Nederland waar havens zijn.

Denkvraag: Wat doen handelaars als ze aankomen met de boot en de Schelde is dicht?

[Dan varen ze naar Nederland, want dat is dichtbij.]

Vrede

Eindelijk werd het in 1648 dus vrede. De vrede werd getekend in de Duitse stad Münster. Het buitenland moest nu de Republiek wel als zelfstandig land erkennen. De mannen die de vrede tekenden, waren de kleinzonen van Willem van Oranje en Filips II. Het belangrijkste gevolg voor Antwerpen was dat de rivier de Schelde nu voor bijna twee eeuwen afgesloten bleef en de stad niet meer kon handeldrijven. De Republiek werd intussen door handeldrijven heel erg rijk.

Spaanse en Nederlandse onderhandelaars leggen een eed af.

58

-3000

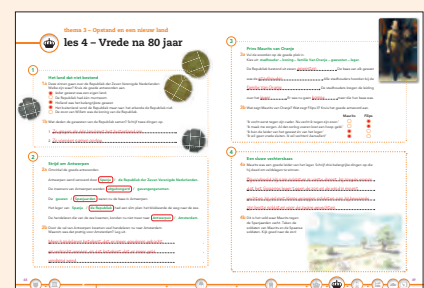
1

500

Lesboek pagina 54-55

Werkboek pagina 46-47

STAP Lezen en verwerken

Verdieping

Denkvraag: Wat vind je van de afspraak dat de katholieken hun diensten in schuilkerken moesten houden? [Goed, want de katholieken hadden veel leed veroorzaakt. / Slecht, want nu waren de godsdiensten nog steeds niet gelijk.]

Verbreiding

Vertel: De regels golden voor de provinciën die bij de Republiek hoorden, maar in Limburg hoorden sommige delen niet bij de Republiek. Daar gebeurde het omgekeerde: protestanten moesten gebruikmaken van schuilkerken.

7

Protestanten en katholieken

- * Bij de **Vrede van Münster** werd afgesproken dat de Republiek officieel de protestantse godsdienst had. Katholiek zijn werd wel toegestaan, maar alle katholieke bezittingen werden eigendom van de overheid. Kerken, kapellen en kloosters en alles wat erin stond. De katholieken mochten wel diensten houden, maar niet in gebouwen die aan de buitenkant als kerk herkenbaar waren. Hun verborgen kerken werden **schuilkerken** genoemd. In sommige steden kun je die schuilkerken nog vinden, verborgen achter andere gebouwen of vermomd als gewoon huis.

Dit huis werd gebruikt als schuilkerk.

8

Bij de Vrede van Münster werd op papier vastgelegd dat niemand mag worden opgepakt vanwege zijn geloof.

Zuidelijke gewesten

Een aantal zuidelijke gewesten, zoals Limburg, Brabant en Zeeuws-Vlaanderen, hoorden nu bij de Republiek. In deze gewesten woonden veel katholieken. Willem van Oranje had als ideaal dat iedereen zelf mocht weten welke godsdienst hij wilde hebben. Na de oorlog mocht je inderdaad zelf kiezen wat je geloofde. In de praktijk was het veel moeilijker om katholiek te zijn, dan protestant. Maar niemand kon meer voor zijn geloof gestraft of opgepakt worden. En dat is nu nog steeds zo.

STAP Lezen en verwerken

Verbreiding

Vertel: Tegenwoordig is het nog steeds zo dat de meeste katholieke kerken in het zuiden van ons land staan. Ook in het zuiden van Europa vind je veel meer katholieken dan in het noorden. Ondanks de veranderingen in de tijd is dat dus nog steeds te herkennen van lang geleden.

Om te onthouden

- * prins Maurits
- * de legeraanvoerder
- * het bestand
- * de Vrede van Münster
- * de schuilkerk

1000

1500

1600

1700

1800

1900

1950

59

NU

Lesboek pagina 56-57

Werkboek pagina 48-49

WERKBOEK

thema 3 – Opstand en een nieuw land

les 4 – Vrede na 80 jaar

STAP Lezen en verwerken

Differentiatie

Bepaal welke kinderen de c-vraag maken.

5

Zeeslag bij Gibraltar

5a Kruis de goede antwoorden aan.

- ☒ De Nederlandse vloot vocht tegen de Spaanse vloot.
- ☐ Het was een strijd die dagen duurde.
- ☒ De Spaanse vloot werd op hun eigen grondgebied verslagen.
- ☐ Na de zeeslag werd de oorlog nog heftiger.

5b Omcirkel de goede antwoorden.

Tachtig jaar lang was er **steeds** / **meestal** oorlog.

Het langste bestand in de oorlog duurde **twaalf** / **tachtig** jaar.

Filips en Willem waren **kind** / **volwassen** toen de oorlog begon.

5c Stel je voor dat het nu tachtig jaar lang oorlog is. Een oorlog die begint als je ouders klein zijn en pas stopt als jouw kinderen groot zijn. Kun je je dat voorstellen? Zou je eraan gewend raken? Denk je dat je naar school zou gaan? Schrijf het op.

eigen antwoord

.....

STAP Lezen en verwerken

6

Vrede

Vul de zinnen aan.

In het jaar **1648** kwam er een einde aan tachtig jaar oorlog.

In de Duitse plaats **Münster** werd het verdrag van de vrede getekend.

De **kleinzonen** van Willem van Oranje en Filips II ondertekenden het verdrag.

50

-3000

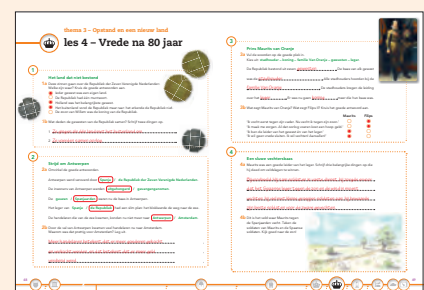
1

500

Lesboek pagina 54-55

Werkboek pagina 46-47

7

Protestanten en katholieken

7a Dit is de laatste bladzijde van het verdrag van de Vrede van Münster. Wat stond er in het verdrag? Kruis de goede antwoorden aan.

- ☒ De Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden en Spanje zouden vrede sluiten.
- ☒ De Republiek zou de protestantse godsdienst krijgen.
- ☐ Katholieken mochten hun eigen kerken behouden.
- ☒ Katholieken mochten gewoon in de Republiek wonen.
- ☐ De Republiek moest zo snel mogelijk een eigen koning benoemen.

7b Wat is een schuilkerk? Leg uit. Gebruik de woorden: **gebouw – katholieken**.

Een schuilkerk is een gebouw dat er niet als kerk...
uitziet. De katholieken hielden hier hun kerkdienst.

STAP Lezen en verwerken

8

Zuidelijke gewesten

8a Noem drie gebieden in de zuidelijke gewesten.

Limburg, Brabant, Zeuws-Vlaanderen

8b Wat gebeurde er in de oorlog? Wat gebeurde er na de oorlog?

Vul de zinnen in het goede rijtje. Kies uit: **De protestanten werden onderdrukt. – De katholieken werden onderdrukt. – Je mocht kiezen welke godsdienst je had. – Je mocht niet kiezen welke godsdienst je had.**

in de oorlog

De protestanten werden onderdrukt.....
Je mocht niet kiezen welke godsdienst.....
je had.....

na de oorlog

De katholieken werden onderdrukt.....
Je mocht kiezen welke godsdienst.....
je had.....

STAP Lezen en verwerken**STAP Reflecteren**

1 Herinner de kinderen aan de ontdekvraag. Is die vraag na de les goed beantwoord? Hoe zit dat tegenwoordig in ons land? En in andere landen? Weet jij een land waar een bepaald geloof het belangrijkste is, ook in de politiek?

Tachtig jaar oorlog is heel lang, maar er is in die tijd heel veel gebeurd en veranderd.

Met de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Met het geloof. Met de handel.

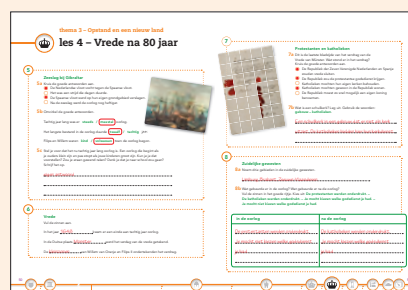
Ga na of de kinderen nu kunnen benoemen wat er allemaal veranderde.

2 Wat vonden de kinderen van de les. Wat is je bijgebleven? Wat vond je heel erg interessant? Als je een toetsvraag over deze les mocht verzinnen, welke vraag zou je dan maken?

51

Lesboek pagina 56-57

Werkboek pagina 48-49

LESDOELEN

De kinderen kunnen:

- de doelwoorden uit het thema in de kijkplaat herkennen.

DOELWOORDEN

de Beeldenstorm, Filips II, het gewest, Karel V, de katholiek, de ketter, Willem van Oranje, de protestant, de stadhouder, de hertog van Alva, de Bloedraad, de geuzen, de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, verovering van Den Briel, de kaapvaart, de kaperbrief, de kaperkapitein, Piet Heyn, de Spaanse mat, de vloot, de Zilvervloot, het bestand, de legeraanvoerder, prins Maurits, de schuilkerk, de Vrede van Münster

MATERIALEN

Geen.

VOORBEREIDING

Kopieer de samenvatting en prik een datum voor de toets.

STAP Introduceren

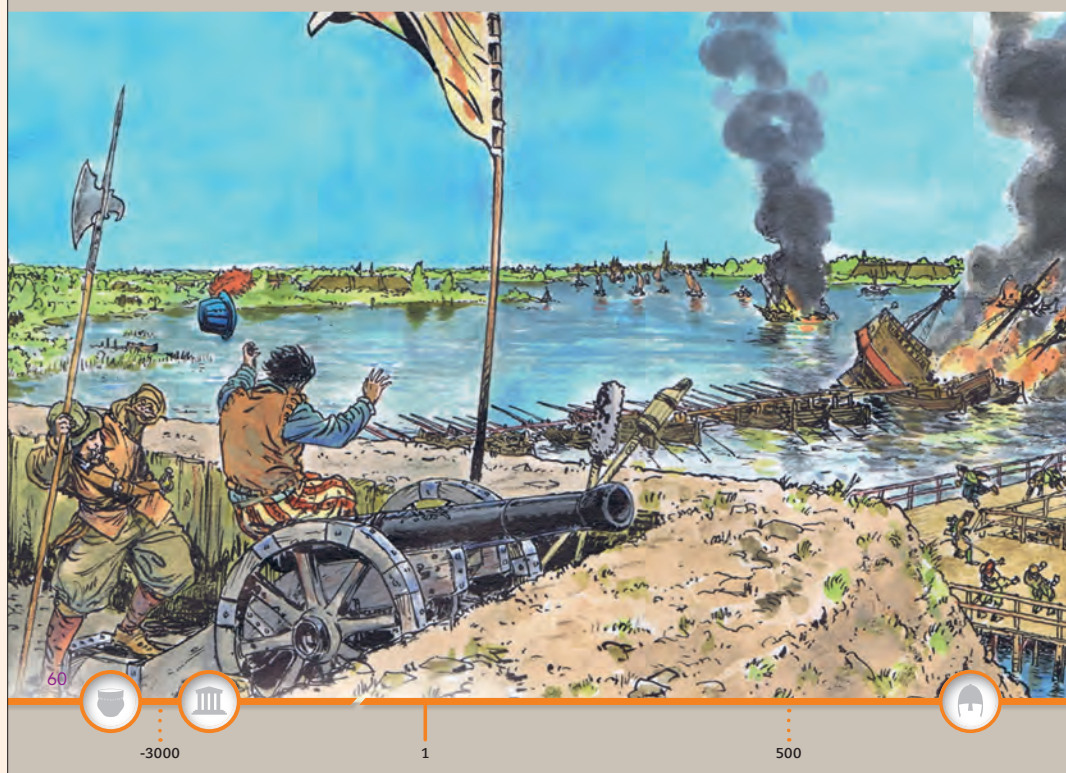
Didactische aanwijzing

- 1 De kinderen kunnen de stof van les 5 op twee manieren verwerken. U kiest voor de kijkroute of voor de creatieve route in het werkboek. U kunt er ook voor kiezen de kijkplaat eerst samen te bespreken en dan de kinderen aan het werk te zetten met een van de twee routes.
- 2 Leg de kinderen uit dat een kijkplaatles anders is. Vertel: *Vandaag zijn er geen teksten en geen nieuwe woorden. We gaan kijken, herhalen en oefenen voor de toets.*

Les 1

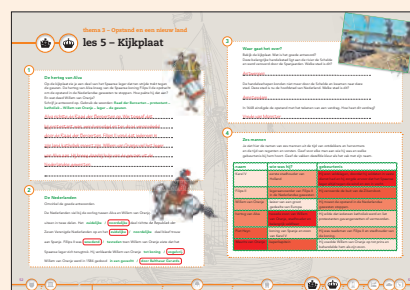
Hoe zag Nederland eruit in de tijd van Willem van Oranje? [Verdeeld in vijftien gewesten.]
Hoe was Willem van Oranje opgegroeid? [Aan het Spaanse hof met Filips II.]
Wat is de Beeldenstorm? [De mensen sloegen de kerken kapot omdat ze boos waren op Filips II.]

LESBOEK

Lesboek pagina 60-61

Werkboek pagina 52-53

Les 2

Welk leger zie je op de kijkplaat? [Het Spaanse leger.]

Wat gaat het leger doen? [De geuzen aanvallen.]

Wie stuurde Filips om de opstand te stoppen? [Alva.]

Hoe heette de rechtbank van Alva? [De Bloedraad.]

Wat veroverden de geuzen als eerste? [Den Briel.]

Wat was de nieuwe naam van ons land? [De Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden.]

Les 3

Hoe kwam de Republiek aan geld om Spanje te verslaan?

[Met de kaapvaart en de Zilvervloot.]

Wat is een kaperbrief? [Een kaperbrief is een brief waarmee de regering toestemming geeft voor de kaapvaart.]

Welke kaperkapitein veroverde de Zilvervloot? [Piet Heyn.]

Wat werd er veroverd?

[Spaanse matten en appeltjes van oranje, goud.]

Les 4

Waar denk je dat de onderste kijkplaat zich afspeelt? [De Schelde/Antwerpen, de kathedraal zie je in de verte.]

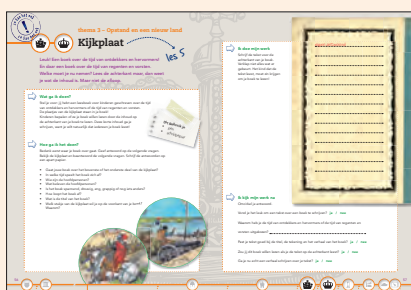
Wat gebeurde er met de handel toen de Spanjaarden Antwerpen bezette? [De handel verplaatste zich naar Amsterdam.]

Welke taken had prins Maurits? [Hij was stadhouder en legerleider.]

Wat werd er bij de Vrede van Münster afgesproken? [De Republiek was protestant, katholiek zijn mocht, maar niet openbaar.]

Hoe lang duurde de oorlog? [Tachtig jaar.]

Werkboek pagina 56-57

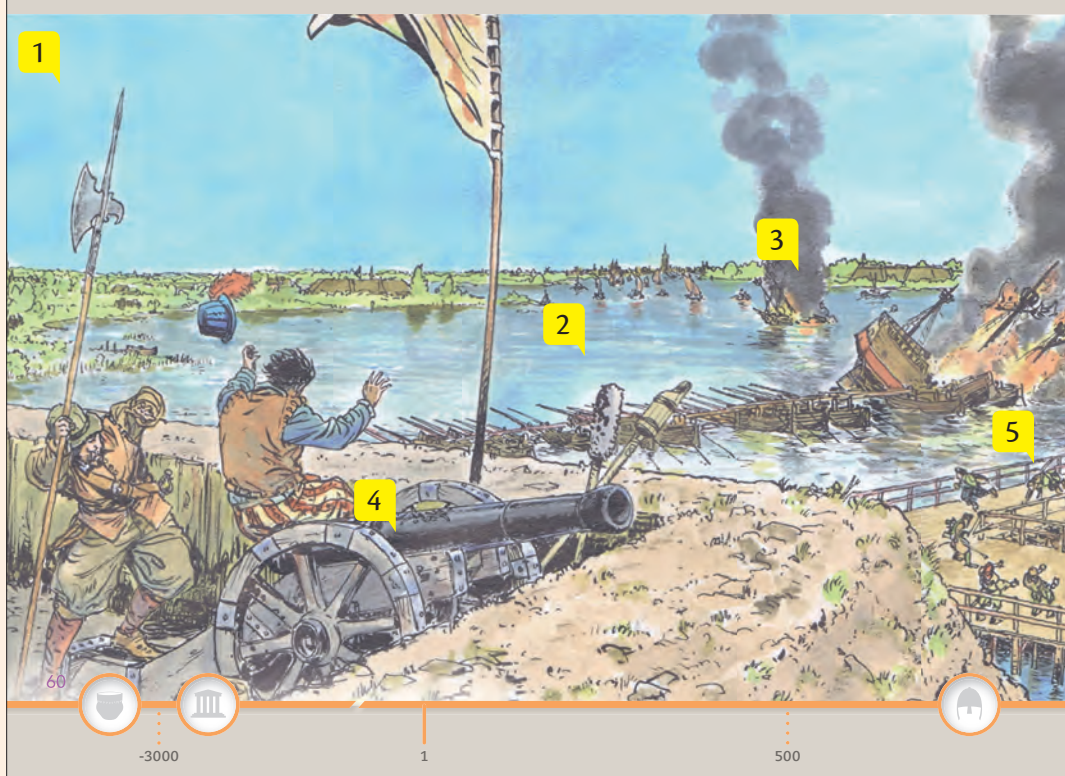

STAP Kijken en verwerken

Didactische aanwijzing

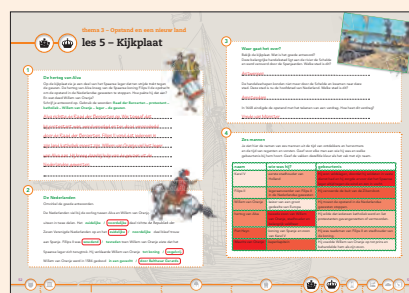
Met deze legenda kunt u alle elementen in de kijkplaat terugvinden die een relatie hebben met de lesstof uit dit thema. Soms worden ook extra elementen benoemd die u kunt gebruiken ter verdieping of verbreding. U kunt met behulp van de legenda kinderen onder uw begeleiding op zoek laten gaan naar de gemarkeerde elementen. Ook stelt de legenda u in staat specifieke elementen te benoemen indien kinderen hierover vragen stellen.

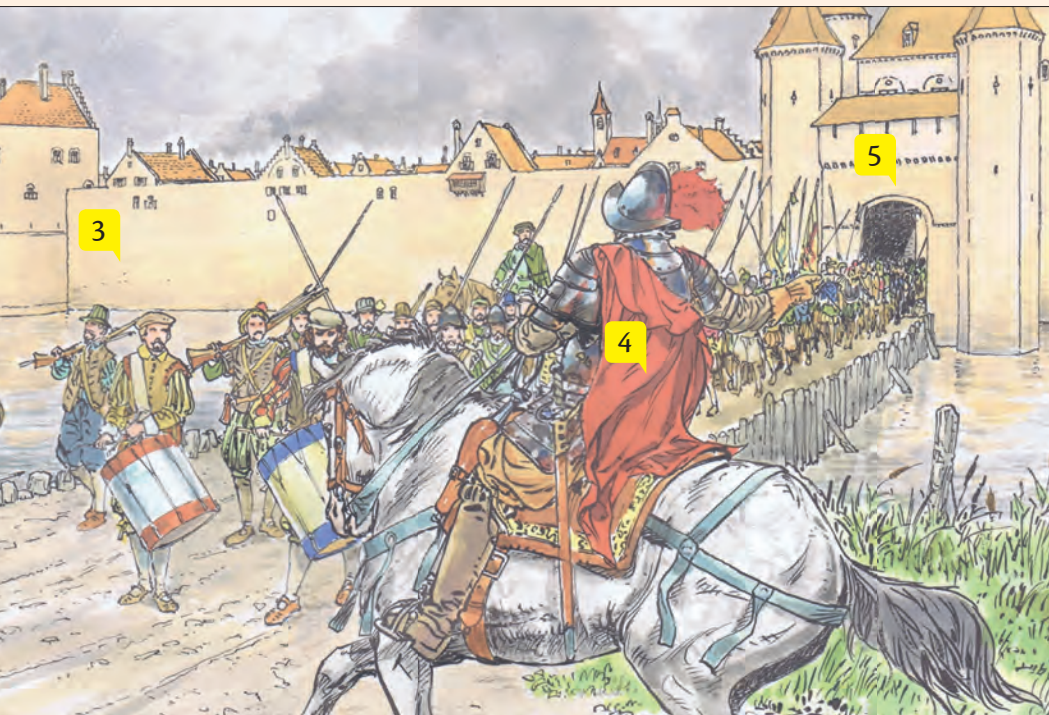
LESBOEK

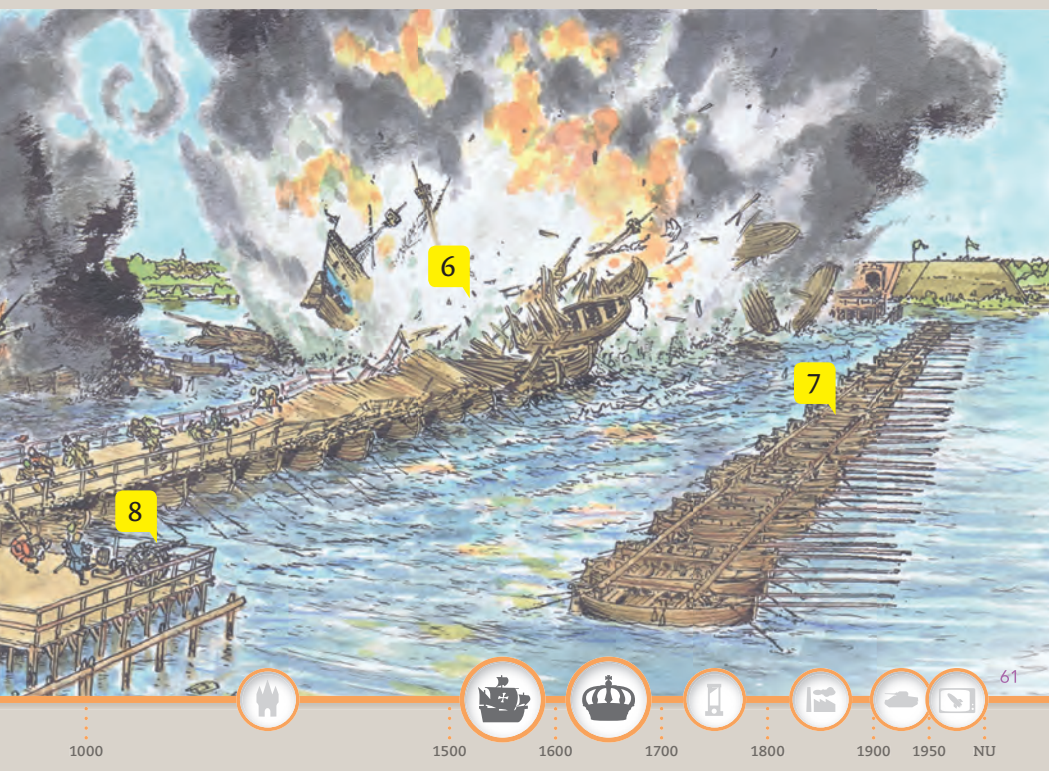
Lesboek pagina 60-61

Werkboek pagina 52-53

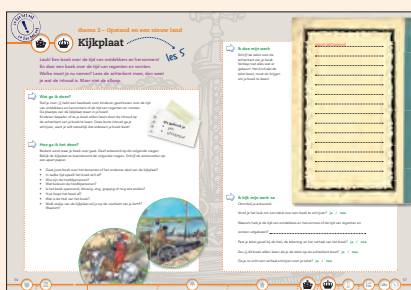

- 1 Loyale troepen trekken op tegen de geuzen vanuit Amsterdam naar Haarlem
- 2 De graaf naast zijn paard
- 3 De stadsmuur
- 4 De ruiter te paard
- 5 De toegangspoort

- 1 Het beleg van Antwerpen
- 2 De Schelde
- 3 De kleine bootjes gevuld met kruit zijn gestuurd om de brug te vernietigen
- 4 Het kanon
- 5 De vluchtende mensen
- 6 De brandende brug
- 7 De bescherming van de brug; kleine bootjes met spiesen
- 8 Het kanon

Werkboek pagina 56-57

STAP Introduceren

Bekijk met de kinderen de kijkplaat. Wat herkennen de kinderen uit de vorige lessen? Zorg dat alle doelwoorden aan bod komen.

STAP Kijken en verwerken

Laat de kinderen nu zelfstandig in het werkboek werken, met gebruik van de kijkplaat in het lesboek.

STAP Kijken en verwerken

WERKBOEK

thema 3 – Opstand en een nieuw land

les 5 – Kijkplaat

1

De hertog van Alva

Op de kijkplaat zie je een deel van het Spaanse leger dat ten strijde trekt tegen de geuzen. De hertog van Alva kreeg van de Spaanse koning Filips II de opdracht om de opstand in de Nederlandse gewesten te stoppen. Hoe pakte hij dat aan? En wat deed Willem van Oranje? Schrijf je antwoord op. Gebruik de woorden: **Raad der Beroerten** – protestant – katholiek – Willem van Oranje – leger – de geuzen.

Alva richtte de Raad der Beroerten op. Wie toegaf dat hij protestant was, werd vervolgd en ter dood veroordeeld door de Raad der Beroerten. Filips II vond dat iedereen in zijn land katholiek moest zijn. Willem van Oranje viel het leger van Alva aan. Hij kreeg daarbij hulp van de geuzen uit de Nederlandse gewesten.

2

De Nederlanden

Omcirkel de goede antwoorden.

De Nederlanden viel bij de oorlog tussen Alva en Willem van Oranje

uiteen in twee delen. Het zuidelijke / noordelijke deel richtte de Republiek der

Zeven Verenigde Nederlanden op en het zuidelijke / noordelijke deel bleef trouw

aan Spanje. Filips II was woedend / tevreden toen Willem van Oranje eiste dat het

Spaanse leger zich terugtrok. Hij verklaarde Willem van Oranje tot koning / vogelvrij.

Willem van Oranje werd in 1584 gedood in een gevecht / door Balthasar Gerards.

52

-3000

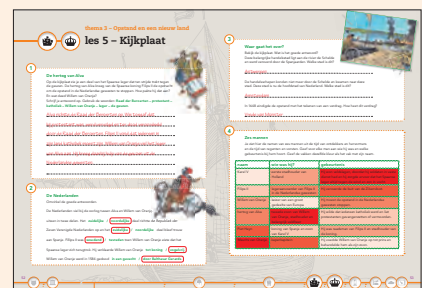
1

500

Lesboek pagina 60-61

Werkboek pagina 52-53

3

Waar gaat het over?

Bekijk de kijkplaat. Wat is het goede antwoord?
Deze belangrijke handelsstad ligt aan de rivier de Schelde
en werd veroverd door de Spanjaarden. Welke stad is dit?

Antwerpen.....

De handelsschepen konden niet meer door de Schelde en kwamen naar deze
stad. Deze stad is nu de hoofdstad van Nederland. Welke stad is dit?

Amsterdam.....

In 1648 eindigde de opstand met het tekenen van een verdrag. Hoe heet dit verdrag?

Vrede van Münster.....

STAP Kijken en verwerken

STAP Kijken en verwerken

STAP Reflecteren

- 1 Bespreek de opdrachten globaal. Wat voor tekst heb je geschreven bij opdracht 1? Tekenen het schema uit op opdracht 4 op het bord. Bespreek de antwoorden in de klas. Zijn er kinderen die nog aanvullingen hebben?
- 2 Bespreek het thema kort. Wat vond je mooi, interessant, boeiend aan dit thema? Wat heb je goed onthouden? Wat vond je heel erg lastig? Wat betekent dat voor de toets? Welke persoon uit dit thema heeft de meeste indruk op je gemaakt? Waarom?
- 3 Geef de kinderen de samenvatting. Laat ze die doorlezen. Spreek met de kinderen af wanneer de toets is en of ze daarvoor thuis of in de klas gaan leren.
- 4 Geef ze vijf minuten om de toets en doelwoorden alvast te leren. Bijvoorbeeld in tweetallen: het ene kind leest de omschrijving, het andere kind noemt het juiste doelwoord erbij.

Verdieping

Denkvraag: Er is altijd wel ergens ter wereld een oorlog gaande. De ene keer vanwege het geloof, de andere keer omdat iemand de macht wil grijpen over een land. Wat vind je daarvan? Leg je antwoord uit. [Eigen antwoord.]

4

Zes mannen

Je ziet hier de namen van zes mannen uit de tijd van ontdekkers en hervormers en de tijd van regenten en vorsten. Geef voor elke man aan wie hij was en welke gebeurtenis bij hem hoort. Geef de vakken dezelfde kleur als het vak met zijn naam.

naam	wie was hij?	gebeurtenis
Karel V	eerste stadhouder van Holland	Hij won veldslagen, doordat hij soldaten in vaste dienst had en hij zorgde ervoor dat het Spaanse leger altijd tegen de wind en zon in vocht.
Filips II	legeraanvoerder van Filips II in de Nederlandse gewesten	Hij veroverde de buit van de Zilvervloot.
Willem van Oranje	keizer van een groot gedeelte van Europa	Hij moest de opstand in de Nederlandse gewesten stoppen.
hertog van Alva	tweede zoon van Willem van Oranje, stadhouder en belangrijk veldheer	Hij wilde dat iedereen katholiek werd en liet protestanten gevangenzetten of vermoorden.
Piet Heyn	koning van Spanje en zoon van Karel V	Hij was raadsman van Filips II en stadhouder van de koning.
Maurits van Oranje	kaperkapitein	Hij voedde Willem van Oranje op tot prins en behandelde hem als zijn zoon.

1000

1500

1600

1700

1800

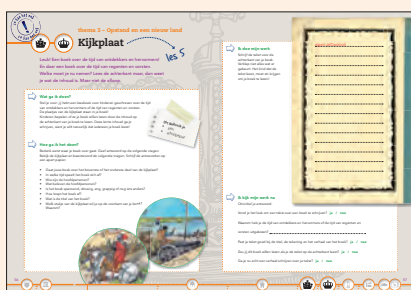
1900

1950

NU

53

Werkboek pagina 56-57

STAP Introduceren

Lees de introductietekst en bekijk met de kinderen de kijkplaat. Wat herkennen de kinderen uit de vorige lessen? Zorg dat alle doelwoorden aan bod komen. Vertel: *Jullie gaan de inhoud van een boek samenvatten. Het boek gaat over de tijd van ontdekkers en hervormers en regenten en vorsten. En je hebt het zelf geschreven!*

STAP Kijken en verwerken

STAP Reflecteren

Vragen:

- Welke belangrijke personen ken jij uit het begin van de 80-jarige oorlog? [Karel V, Willem van Oranje en Filips II.]
- Wat deed Willem van Oranje aan het Spaanse hof? [Hij groeide op samen met Filips en werd zijn raadgever.]
- Welke maatregelen nam Filips II tegen de protestanten? [Hij verhoogde de belastingen en liet protestanten vermoorden.]
- Waarom brak de Beeldenstorm uit? [Omdat de mensen een hekel aan katholieken kregen.]
- Wat kwam Alva doen? [De opstand stoppen.]
- Wat zijn geuzen? [Mannen die tegen het Spaanse leger vchten.]
- Wat gebeurde er met Nederland? [Werd in tweeën gesplitst: Noord en Zuid. Noord werd de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden.]
- Waarom werd Willem van Oranje vermoord? [Omdat Filips wraak wilde, hij beloofde geld aan degene die Willem zou vermoorden.]

WERKBOEK

thema 3 – Opstand en een nieuw land

Kijkplaat

les 5

Leuk! Een boek over de tijd van ontdekkers en hervormers!
En daar een boek over de tijd van regenten en vorsten.
Welke moet je nu nemen? Lees de achterkant maar, dan weet je wat de inhoud is. Maar niet de afloop.

Wat ga ik doen?

Stel je voor: jij hebt een leesboek voor kinderen geschreven over de tijd van ontdekkers en hervormers of de tijd van regenten en vorsten. De plaatjes van de kijkplaat staan in je boek! Kinderen bepalen of ze je boek willen lezen door de inhoud op de achterkant van je boek te lezen. Deze korte inhoud ga je schrijven, want je wilt natuurlijk dat iedereen je boek leest!

Hoe ga ik het doen?

Bedenk eerst waar je boek over gaat. Geef antwoord op de volgende vragen. Bekijk de kijkplaat en beantwoord de volgende vragen. Schrijf de antwoorden op een apart papier.

- Gaat jouw boek over het bovenste of het onderste deel van de kijkplaat?
- In welke tijd speelt het boek zich af?
- Wie zijn de hoofdpersonen?
- Wat beleven de hoofdpersonen?
- Is het boek spannend, droevig, eng, grappig of nog iets anders?
- Hoe loopt het boek af?
- Wat is de titel van het boek?
- Welk stukje van de kijkplaat wil je op de voorkant van je boek? Waarom?

56

-3000

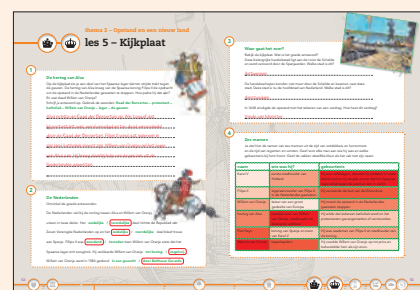
1

500

Lesboek pagina 60-61

Werkboek pagina 52-53

STAP Kijken en verwerken

STAP Reflecteren

- Wat waren twee taken van de Zilvervloot? [Eén keer per jaar met zilvergeld van Amerika naar Spanje en handelsvloten van de vijand in pikken.]
- Wat was een kaperbrief? [Toestemming om een handelsvloot van de vijand in te pikken.]
- Wat deed de Republiek met de buit van de Zilvervloot? [Daar betaalden ze de oorlog tegen Spanje mee.]
- Wat zat er in de buit van de Zilvervloot? [Spaanse matten, goud, appeltjes van oranje.]
- Waarom werd de Republiek in het buitenland niet erkend? [Omdat er geen koning was.]
- Wat waren twee taken van prins Maurits? [Stadhouder en legeraanvoerder.]
- Wat werd er in 1648 getekend? [De Vrede van Münster.]
- Wat stond er in dat verdrag? [De Republiek was nu protestant, de Zuidelijke gewesten Limburg, Brabant en Zeeuws-Vlaanderen hoorden nu bij de Republiek.]

- 1 Bespreek de opdrachten kort. Laat een aantal kinderen hun geschreven tekst voorlezen.
- 2 Bespreek het thema kort. Geef de kinderen de samenvatting. Laat ze die doorlezen. Spreek met de kinderen af wanneer de toets is en of ze daarvoor thuis of in de klas gaan leren. Geef ze vijf minuten om de toets en doelwoorden alvast te leren. Bijvoorbeeld in tweetallen: het ene kind leest de omschrijving, het andere kind noemt het juiste doelwoord erbij.

Ik doe mijn werk

Schrijf de tekst voor de achterkant van je boek. Verklap niet alles wat er gebeurt. Het kind dat de tekst leest, moet zin krijgen om je boek te lezen!

eigen antwoord.....

Ik kijk mijn werk na

Omcirkel je antwoord.

Vond je het leuk om een tekst over een boek te schrijven? ja / nee

Waarom heb je de tijd van ontdekkers en hervormers of de tijd van regenten en vorsten uitgekozen?

Past je tekst goed bij de titel, de tekening en het verhaal van het boek? ja / nee

Zou jij dit boek willen lezen als je de tekst op de achterkant leest? ja / nee

Ga je nu echt een verhaal schrijven over je tekst? ja / nee

1000

1500

1600

1700

1800

1900

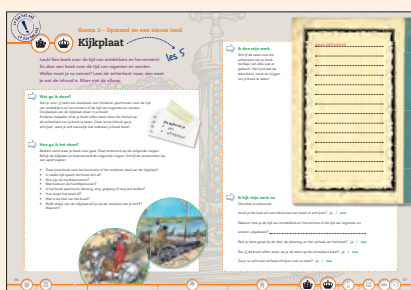

1950

57

NU

Werkboek pagina 56-57

Extra informatie bij dit thema

Bij dit thema is extra informatie beschikbaar in twee vormen: informatie waarmee u de lesstof voor de kinderen verbreedt of verdiept en achtergrondinformatie voor u als leerkracht.

Verbreiding

Onder dit kopje staat extra informatie, waarmee u de instructie bij de lesstof uitbreidt. De informatie maakt geen onderdeel uit van de lesdoelen, maar is van hetzelfde niveau als de lesstof. U besluit zelf of u de informatie met de kinderen deelt.

Verdieping

Onder dit kopje staat extra informatie, waarmee u de instructie bij de lesstof verdiept. De informatie maakt geen onderdeel uit van de lesdoelen en is van hoger en/of abstracter niveau dan de lesstof. U besluit zelf of u de informatie met de kinderen deelt.

Ook treft u onder het kopje verdieping 'Extra woorden' aan. Kinderen hoeven de betekenis van het woord niet te kennen om de lesstof te beheersen. Wel kunt u het woord met taalsterke kinderen behandelen.

Heeft u zelf behoefte aan meer achtergrondinformatie? In de digibordsoftware vindt u aanvullende achtergrondinformatie bij het thema voor de leerkracht.

Tips bij dit thema

Les 1

Op internet zijn verschillende stambomen van het koninklijk huis te vinden. Op de website van het koninklijk huis vindt u compacte informatie over de geschiedenis van het koningshuis met afbeeldingen erbij. Er staat ook een duidelijke stamboom met afbeeldingen.

Ook voor kinderen zijn er op internet veel websites te vinden over de Beeldenstorm. Er zijn tevens interessante filmpjes en afbeeldingen over dit onderwerp.

Les 2

Er is een museum in Heiligerlee dat heet: 'Slag bij Heligerlee'. Op de website van het museum staat een aantal foto's die het museum als ook de voorwerpen van het slagveld laten zien.

Laat op een kaart zien waar Brielle ligt. Wijs ook op de naam: Den Briel en Brielle. Vroeger heette Brielle Den Briel. Bekijk de ligging. Op Google Maps kun je goed zien waar de Europoort ligt en de Maasvlakte. In de tijd van Willem van Oranje was dit er natuurlijk allemaal niet.

Over de overwinning van de geuzen op Den Briel is veel informatie te vinden op internet.

Laat kinderen informatie zoeken over het Leidens ontzet. Dit onderwerp komt in de lessen niet ter sprake, maar is wel een belangrijk onderdeel van de overwinningen van de geuzen.

Lees de tekst van het Wilhelmus, ons volkslied, door met de kinderen. Dit lied is geschreven door een onbekende aanhanger van Willem van Oranje. Vooral de zin: den Koning van Hispanje heb ik altijd geeerd is een interessant punt. *Waarom zou dat er staan?* [Willem wilde niet van Filips af, maar wilde de oude rechten van de steden terug.]

Les 3

Op internet is veel informatie te vinden over Piet Heyn. Soms kunt u beter zoeken op Piet Hein, vaak wordt zijn naam zo gespeld.

Heeft u de melodie van het heldenlied van Piet Heyn gevonden? Zing het lied samen met de kinderen.

Laat de kinderen in groepjes een onderzoekje doen op internet naar de Zilvervloot. Geef verschillende onderzoeksvragen zoals:

De Zilvervloot is een naam die de Nederlanders hebben bedacht. Maar de vloot bestond eigenlijk uit twee vloeten: hoe heten ze?

Hoeveel tochten maakte Piet Heyn voor de WIC? Waren ze allemaal succesvol?

Wanneer werd Piet Heyn geboren en wanneer stierf hij? Waar ligt hij begraven?

Waar in Nederland vind je nog herinneringen aan Piet Heyn?
(standbeelden e.d.)

Schrijfpdracht. Hoe hebben de Nederlandse matrozen de verovering van de Zilvervloot beleefd? Zij moesten vast als eerste de schepen van de vijand op gaan om te vechten. Wat gebeurde er? Waren ze bang of juist moedig? Laat de kinderen dit in eigen woorden beschrijven. Laat hen daarbij minstens één van deze woorden gebruiken: kaapvaart, kaperbrief of kaperkapitein.

Les 4

Laat de kinderen een verhaal schrijven over vechtlustige Maurits. Ze gebruiken als bron het lesboek, maar mogen uiteraard ook hun fantasie gebruiken. Ze mogen Maurits typeren zoals zij dat zelf geïnterpreteerd hebben naar aanleiding van de les.

Laat de kinderen een kort toneelstuk spelen over het tekenen van de Vrede van Münster. *Wie waren daarbij en wat stond er in het verdrag?* De kinderen maken een kort script en voeren het op voor de klas.

Er zijn nog steeds schuilkerken te bezichtigen in onder andere Amsterdam. Breda, Delft, Den Haag, Diemen, Gorinchem, Utrecht, Vianen, Krommenie, Winterswijk, Zaandam en Zutphen.

Notities

Handwriting practice area with 25 horizontal dotted lines.

Handwriting practice area with 25 horizontal dotted lines.

GESCHIEDENIS

GROEP **7** ANTWOORDEN
THEMA 3

Hergebruik Geschiedenis, handleiding antwoorden, artikelnummer 538836 pagina x tot en met x

GESCHIEDENIS

GROEP **7** KOPIEERBLADEN
THEMA 3

Hergebruik Geschiedenis, uit de handleiding Om te onthouden (Samenvatting en Begrippen), artikelnummer 538836 pagina x tot en met x

Hergebruik Geschiedenis, uit de Kopieerblad/Afbeeldingenblad,
artikelnummer 538836 pagina x tot en met x